

ŞEYHZÂDE AHMED ZİYÂ EFENDİ'NİN HAYATI VE "EMÂLİ'L-VESÂYÂ" ADLI ESERİ

Dr. İsmail BİLGİLİ

Life of Sheikhzâdeh Ahmed Ziyâ Efendi and his Teratise Titled "Emâli'l-Vesâyâ"

Sheikhzâde Ahmed Ziyâ Efendi, who comes from the tradition of müderris (teacher in a medrese)-sheikh, was one of the rare and precious educators of his time. He was born in Konya in 1874. He got his first education from his father who was the sheikh of the Halidiye branch of Nakshibendî Tarîqa of the time. Continuing his education with his uncle Hasan Kudsi he got his icazet (medrese diploma) and then he went to Istanbul to complete his education.

After coming back from Istanbul he started to work as a müderris at an early age and gave religion and science courses in Pasha Department (Paşa Dairesi). First in Pasha Department and then in Islâh-ı Medâris-i Islâmiye, which he built in the place of Pasha Department, he applied the assumption that intellectual and transferred sciences should be given together.

Ziyâ Efendi became influential in the appearance of many intellectuals such as Hacıveysizâde Mustafa Sabri Kurucu, Abdullah Tanrikulu, Fahri Kulu, Ali Rıza Kudsi and İbrahim Hakkı Konyalı whose influence is seen even today. He produced works the focus of which is Islamic Law. Out of approximately twenty printed works, we have only seven of them including eulogies.

Ziyâ Efendi left Konya and emigrated to Mecca towards the end of 1920 and died there in 1925.

"Emâli'l-Vesâyâ", which is one of his works that he made his students read and dictate as a requirement of a course, encompasses the issue of wills in Islamic Law of Inheritance. The work is originally in Ottoman Turkish. As it is written in the period of Fiqh's Codification, the work is prepared in the systematic of law codes. It is compatible with the logic of Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye. It has the characteristic of maintaining the process of codification.

GİRİŞ

Yakın tarihimizin eğitim hayatına damgasını vuran, eğitimci bir ailenin içinden gelip hayatını eğitime adayan müfessir, muhaddis, mutasavvıf ve hukukçu bir müderris-mürşit olan Şeyhzade Ahmed Ziya Efendi, kısa süren ömründe verdiği yazılı eserleriyle etkisini hala hissettiğimiz 'büyük bir bilgindir.'¹

Şeyhzade, Konya'da dünyaya gelip Konya ve İstanbul'da ilim tahsilini tamamlamış, genç yaşta-ilimde yeterlilik belgesi olan- icazet almış ve icazet vermiş bir âlimdir.

İlmin her dalında eser bırakabilecek donanıma sahip Ahmed Ziya Efendi zamanımıza, kurduğu eğitim müessesesi, basındaki etkin yayıncılığı, eğitim metodu ve İslam hukuku alanında verdiği eserleri ile ulaşmıştır. Biz de bu çalışmamızda, günümüze intikal edebilen eserlerinden İslam hukukunda vasiyetleri ele alan ders notları mahiyetindeki "Emâli'l-Vesâyâ"sını konu edindik.²

Çalışmamızı iki bölüm altında sunuyoruz. Birinci bölümde, Ahmed Ziya Efendi'nin hayatını ve ilmi kişiliğini, ikinci bölümde de "Emâli'l-Vesâyâ" adlı eserini sunacağız.

Eseri, Ömer Nasuhi Bilmen Hoca Efendi'nin "Hukuki İslâmiye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu" adlı kitabındaki vasiyetler konusuyla karşılaştırma yaparak inceledik. Eser hakkında bazı değerlendirme ve tesbitlerden sonra eserin Osmanlıca aslına sadık kalarak Latin alfabesiyle okunuşunu yaptık. Eserin orijinalinde bozulma olmasın diye sadeleştirme yapmadık. Fakat anlaşılmasını kolaylaştırmak amacıyla eserde geçen Osmanlıca kelimeleri kapsayan bir sözlük ilavesinde bulunduk.

Eserin dikkat çeken yönlerini değerlendirme kısmında belirttik. Ancak burada şu özelliğini söylememiz gerekir. Emâli'l-Vesâyâ'nın en bariz hususiyetlerinden birisi, eserin bir kanun kitabı sistematüğinde *Mecelle* tarzında kaleme alınmış olmasıdır.

Eserin ve müellifinin gündeme getirilmesinin hukuk ve eğitim sahamıza katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

---

¹ İbrahim Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Karaman Tarihi Ermenek ve Mut Abideleri*, İstanbul 1967, s. 332.

² Ahmed Ziya Efendi'nin Ferâizle ilgili diğer eserlerini de yayına hazırlama amacındayız. Ferâizle ilgili diğer eserleri şunlardır: 1- Emâli'l-Ferâiz, Osmanlıca, 82 sayfa; 2- Ucâletü'l-Ferâiz, Osmanlıca, 9 sayfa; 3- Sülâfetü'l-Ferâiz, Arapça (şiiir), 10 sayfa. Bu üç eser 'Emâli'l-Vesâyâ' adlı eseriyle birlikte ciltlidir.

I- ŞEYHZADE AHMED ZİYA EFENDİ VE HAYATI

Bu bölümde Ahmed Ziya Efendi'nin hayatını incelerken yaşadığı dönemi, tahsilini, ilmi donanımını, eğitimciliğini, eserlerini ve vefatını ele alacağız.

A. Doğumu, Ailesi ve Yaşadığı Dönem

Şeyhzade Ahmed Ziya Efendi 1291/1874 yılında Konya'da doğdu.³ Babası, devrin Nakşibendî Tarikatı'nın Halidiye kolu şeyhlerinden ve aynı zamanda müderris Muhammed Bahaüddin Efendi'dir (1247–1324/1831–1906). Annesi, adı geçen tarikat şeyhlerinden müderris Memiş Efendi'nin (1198–1269/1784–1852) hocası Ödemişli Hasan Kudsi Efendi'nin (v. 1254 / 1834) kızı Ayşe Hanım'dır.⁴ Şeyh Memiş Efendi diğer ismiyle Muhammed Kudsi el-Bozkırî, Ziya Efendi'nin baba tarafından dedesidir. Soyunun, Hz. Peygambere (s.a.s.) kadar uzandığı nakledilir.⁵

Ziya Efendi üç erkek kardeşin en küçüğüdür.⁶ Hayatını -son birkaç yılı hariç- Konya'da geçirdi. Konya Şems Mahallesi Birinci Sokak 44 nolu evde babası ile birlikte oturdu. Babasının vefatından sonra da aynı evde kalmaya devam etti.⁷ Konya ve çevresinde “Ziya Efendi” olarak bilinir.⁸

Ziya Efendi, nüktedan, gönül alıcı, hoş sohbet, tatlı üslubu ile herkes tarafından sevilmiş, insanların kalplerini kazanmıştı.⁹

Rauf Efendi'nin kızı Azime (Asıme) hanım ile evli olan Ziya Efendi'nin ondan olan kızı Bedriye¹⁰ öğretmenlik yaptığı İstanbul'da 23–24 yaşlarında iken vefat etti. Azime Hanım da burada ahrete irtihal etmiştir.¹¹

---

³ Ailenin Konya Valiliği nüfus müdürlüğünden aldığı nüfus kaydı belgesinde Ziya Efendi'nin doğum tarihi 1291 olarak kayıtlıdır. Bu tarih, miladi 1874 yılına denk gelmektedir. İbrahim Hakkı Konyalı'nın *Abideleri ve Kitabeleriyle Karaman Tarihi*, s. 332'de, Caner Arabacı'nın *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri*, s. 527'de, Ahmed Gürtaş'ın *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* IX. sayısında yayımladığı ‘Şeyh Zâde Ahmed Ziya Efendi ve Kaside-i Dâliyyesi’ adlı makalesinde Ziya Efendi'nin doğumu 1290/1873 olarak (s. 82) gösterilmiştir. *Cumhuriyetin 50. Yılında Konya 1973 İl Yıllığı* (s. 313) ile Selçuk Es'in hazırladığı *Konya Ansiklopedisi*'nde Ziya Efendi'nin doğumu miladi 1875 olarak kayıtlıdır. Mahmut Sural'ın *Yeni Konya Gazetesi*'nin 11 Eylül 1975 tarihli nüshasının 3. sayfasında ‘50 Yıl Önceden Bu Yana Her Yönüyle Konya’ başlıklı yazı dizisinde ve Avukat Mehmet Ali Uz'un hazırladığı *Konya Alimleri ve Velileri* adlı eserin 318. sayfasında ise Ziya Efendi'nin doğumu 1877 olarak geçmektedir. Birbirlerine yakın olan bu farklı doğum tarihlerinden nüfus kaydında belirtileni esas almamız daha doğru olsa gerek.

⁴ Mahmut Sural, “50 Yıl Önceden Bu Yana Her Yönüyle Konya”, *Yeni Konya Gazetesi*, 10 Eylül 1975, s.3

⁵ Ahmed Ziya Efendi, *Kaside-i Ziyaiyye* (trc. İlhan Armutçuoğlu), Önsöz: Tahir Büyükkörükçü, s. 3.

⁶ Mahmut Sural, Bahaüddin Efendi'nin Nuri adında bir oğlunun daha olduğunu ve genç yaşta vefat ettiğini söylemektedir. Bkz: Mahmut Sural, “50 Yıl Önceden Bu Yana Her Yönüyle Konya”, *Yeni Konya Gazetesi*, 10 Eylül 1975, s.3

⁷ Nüfus kayıt belgesi.

⁸ Ahmet Gürtaş, “Şeyhzade Ahmed Ziya Efendi ve Kaside-i Dâliyyesi”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Y sy. 9, il 1999, s. 82

⁹ Ahmed Ziya Efendi, *Kaside-i Ziyaiyye* (trc. İlhan Armutçuoğlu), Önsöz: Tahir Büyükkörükçü, s. 3

¹⁰ Nüfus kayıt belgesi.

¹¹ İsmail Bilgili–Ahmet Çelik, *Muhammed Kudsi el-Bozkırî*, Konya 2008, s. 55; Mehmet Ali Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, Konya 2004, s. 319

Yaşadığı dönem fikhın kanunlaştırma devriydi. Bu dönem İslam ülkelerinde ve özellikle de Osmanlı Devletinde İslam Hukukunun kanunlaştırılması ve mahkemelerde uygulama kolaylığının sağlanması açısından önemlidir. Osmanlı devletinde bu dönemde 1858 tarihinde çıkarılan "Arazi Kanunnamesi" ile toprak hukuku düzenlendi; 1869–1876 yılları arasında da İslam dünyasının muamelata dair ilk kanunu olan "Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye" kısım kısım hazırlanarak kabul edildi ve uygulamaya konuldu.¹² Osmanlı Devletinde bu dönemlerde ayrıca 1915 yılında "Nafaka Kanunu", 1917 yılında da "Aile Hukuku Kararnamesi" hazırlanarak yürürlüğe girdi.¹⁵

Ziya Efendi'nin ilmi, fikri, ahlaki ve siyasi karakterinin şekillendiği II. Abdülhamit devri, eğitim ve öğretim açısından ilkökul, ortaokul, lise ve üniversite düzeyinde yeni okulların açılıp eğitimde yenileşme ve ıslah çalışmalarının atılım yaptığı bir dönemdir. Bu devirde eğitimde önemli gelişmeler kaydedildi, birçok meslek ve sanat okulu açıldı, öğretmenlerin meslekleşmesine ilişkin önemli hukuki düzenlemeler yapıldı ve ilk kez "Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye" adıyla önemli eğitim-öğretim yıllıkları çıkartıldı.¹⁴ Hâkim, savcı, avukat ve adliye memuru yetiştirilmesi ve hukuk dallarının birer bilim disiplini olarak teşekkül etmesi amacıyla 1880 yılında öğretim suresi 4 yıl olan "Mekteb-i Hukuk-i Şahane" açıldı.¹⁵ Hukuk fakültesi düzeyinde olan okulun şubelerinden biri de 12 Şubat 1323 (1907) yılında Konya'da açılıp 15 Mart 1335 (1919) tarihinde kapatıldı.¹⁶ Ziya Efendi bu fakültede miras hukuku derslerine girdi.

Ziya Efendi'nin ilmi ve fikri yapısının oluştuğu 19. yüzyılda Konya'da çok sayıda yeni medrese, mektep ve tekke kuruldu. Osmanlı döneminde Konya'da mevcut bulunan 49 medresenin 45'inin kuruluşu bu dönemde gerçekleşti. 19. yüzyılın sonlarına doğru, Osmanlı döneminde, eğitim öğretim faaliyetlerine açık en fazla medresenin Konya vilayetinde bulunduğu vilayet salnamelelerinin verilerinden anlaşılmaktadır. Konya'nın bu yükselişinde, yerel bilginlerin, özellikle Nakşibendî Tarikatı mensuplarının rolü çok önemli olmuştur.¹⁷

II. Meşrutiyet öncesi ve sonrası dönemleri yaşayan Ziya Efendi, bu devre eğitim, hukuk ve yayın sahasında yaptığı çalışmalarla tesir etti. Özellikle İslam Hukuku sahasında verdiği dersler ve neşrettiği eserler ile kanunlaştırma dönemini canlı tutan hukukçulardan oldu.

¹² Hayrettin Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, İstanbul 1989, s. 321

¹³ Arazi Kanunnamesi, Nafaka Kanunu ve Aile Hukuku Kararnamesi, Orhan Çeker tarafından Ebru Yayınları'ndan Osmanlı Kanunları Serisi adıyla neşredilmiştir.

¹⁴ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara 1989, s. 250–251.

¹⁵ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 263. Bu dönemde Darulfünûn 1900 yılında tekrar açılmış. Ayrıca Mekteb-i Mülkiye-i Şahane bu dönemin önemli bir okulu olarak öğretimini sürdürmüştür. 1867'de Mekteb-i Tıbbiyye-i Mülkiye, 1889'da Mülkiye Baytar Mektebi, 1883'te Hendese-i Mülkiye, 1882' Güzel Sanatlar Mektebi, 1884'te Hamidiye Ticaret Mektebi, 1887'de Fenn-i Resim ve Mimari Mektebi açılmıştır. (Geniş bilgi için bakınız: Yahya Akyüz, s.263-264)

¹⁶ Celalettin Keşmir, *Konya Yazıları* (Haz. Mustafa Özcan), Konya 2004, Tablet Yayınevi, s. 297

¹⁷ Yaşar Sarıkaya, "Osmanlı Dönemi Konya'sında Medrese Kurucusu Olarak Sofiler ve Alimler (18-19. yüzyıllar)", <http://konyamiz.blogspot.com/2007/10/osmanl-dnemi-konyasnda-medrese-kurucusu.html>

B. Tahsili ve İlmî Donanımı

Ziya Efendi ilk tahsilini babası, Muhammed Bahauddin Efendi'den aldı. Bekir Sami Paşa Medresesi'nde tahsiline devam ederek amcası Hasan Kudsi Efendi'den (1847/1919) icazet aldı.¹⁸ Kütüb-i sitte hafızı, fıkıh, ilm-i kelim ve kıraat metinlerinin de ravilerinden olan¹⁹ Ziya Efendi, tahsilini tamamlamak amacıyla İstanbul'a gitti. Dini ve edebi ilimler yanında fen ilimlerini de öğrenerek Fizik, Kimya ve Kozmografya dalında ders verecek seviyeye ulaştı. Ziya Efendi, Arapça, Farsça ve Fransızca dillerini ileri seviyede öğrendi.

İstanbul'dan döndükten sonra babasının gözetiminde Bekir Sami Paşa Medresesi'nde din ve fen ilimlerinde dersler verdi.²⁰ Burada Hacıveyiszade Mustafa Sabri Kurucu (1889/1960), Fahri Kulu (1881/1950) gibi dönemlerinin önemli ilmî şahsiyetlerinden olan pek çok talebe yetiştirdi. İlk icazetini henüz 23 yaşlarında iken 'Ulum-i Diniyye ve Funûn-i Edebiyye, Tefsir, Hadis' konularında 'ders okutmaya hak kazanmak' üzere amcası ve hocası olan Hasan Kudsi Efendi'nin oğlu Ali Rıza Kudsi Efendi'ye (1880/1956) 1314/1896 yılında verdi. Bu icazette iki ayrı koldan Hz. Peygamber'e (s.a.s.) ulaşan hadis silsilesi ile yine Hz. Peygamber'e (s.a.s.) kadar ulaşan tefsir silsilesi yer almaktadır.²¹ Ziya Efendi, Ali Rıza Kudsi Efendi'den başka Abdullah Tanrıkuşu Efendi'ye (1883-1942)²² ve İslah-ı Medaris öğrencilerinden Uluborlu Ahmet Feyzi, Bozkırlı Hafız Mevlüd Fehmi, Çallı Mehmet ve Konyalı İbrahim Sıtkı Efendiler olmak üzere dört öğrencisine de icazet verdi.²³

Ziya Efendi, ömrü boyunca, aklî ilimlerle naklî ilimlerin birlikte verilmesinin zarureti üzerinde durdu. Bu fikrini önce babasının müderrisliğini yaptığı Bekir Sami Paşa Medresesi'nde, daha sonra ağabeyleriyle birlikte bu medresenin yerine inşa ettikleri İslâh-ı Medâris-i İslamiye'de uyguladı. Meşrik-i İrfan matbaasını kurup aynı isimli gazeteyi çıkardı.

¹⁸ Hasan Kudsi Efendi'nin Ziya Efendi'ye verdiği ilmi icazetin fotokopi nüshası için bakınız; Koyunoğlu Müzesi, NO:35760.

¹⁹ Mahmut Sural, "50 Yıl Önceden Bu Yana Her Yönüyle Konya", *Yeni Konya Gazetesi*, 11 Eylül 1975, s.3

²⁰ Hacıveyis zade Mustafa Sabri Kurucu Hoca Efendi, Bekir Sami Paşa Medresesinde Ziya Efendi'den Arapça, Cebir ve Feraiz ilmi tahsil etmiştir. (Caner Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri*, Konya 1998, s. 533; <http://www.konyayazmakutup.gov.tr/haci.htm>)

²¹ Ziya Efendi'nin Ali Rıza Kudsi Efendi'ye verdiği ilmi icazet için bakınız; Koyunoğlu Müzesi, NO:37023

²² İcazette belirtildiğine göre dini ve edebi ilimler tefsir hadis ve cüz'iyatta ders veremeye yetkilidir. Abdullah Efendi icazetten sonra İslah-ı Medaris'te akaid hocalığına getirilmiştir. Ziya Efendi'nin Abdullah Tanrıkuşu Efendi'ye verdiği icazetin ilk ve son sayfaları Caner Arabacı'nın 'Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri' adlı eserinde (EK-XXXIV) yayınlanmıştır. İcazet, Recep 1330/1912'de verilmiş olup İslah-ı Medaris'e ait eldeki tek icazet olarak belirtilmektedir. Bu belge ayrıca Milli Eğitim Bakanlığınca 1942'de tasdik edilerek yüksek öğrenim dengi kabul edilmiştir.

²³ *Meşrik-i İrfan Gazetesi* 11 Temmuz 1910 tarihli 132 nolu sayısında "Vilayet Havadis" başlığında Ahmed Ziya efendinin dört öğrencisine verdiği icazetten bahsetmektedir. Haber şöyledir:

"Efadıl-ı ulema-yı Mahalliyeden ve mektebi hukuk muallimlerinden Şeyhzade faziletli Ziya Efendi hazretleri tarafından geçen Cuma günü Alaadin cami şerifinde halka-ı tedrisinde ikmal-i nusus ve tahsil etmiş olan Uluborlulu Ahmed Feyzi, Bozkırlı Hafız Mevlüd Fehmi, Çallı Mehmed ve Konyalı İbrahim Sıtkı Efendi'lere icazetname i'ta kılınmıştır. Muciz mûmâ ileyh Ziya Efendi hazretlerine arz-ı tebrikat eder ve mucaz muma ileyhim efendilerin dahi üstad-ı muhteremeleri gibi neşr-i ilim ve kemale muvaffakiyetlerini temenni eyleriz." *Meşrik-i İrfan Gazetesi*, Vilayet Havadis, 4 Recep 1328/28 Haziran 1326/11 Temmuz 1910

Ziya Efendi, Doğu ve Batı ilim tanınmış ve ilmüne hayranlık duyulan bir alimdi.²⁴ "Zamanın İmamı Azam'ı" lakabıyla anılacak kadar şöhrete sahipti.²⁵ Islâh-ı Medâris ve Konya Hukuk Mektebinde müderrislik yapmış, hukuk alanında uluslar arası bir üne sahipti. Arapça, Farsça ve Türkçe'yi şiir yazacak derecede vakıftı.²⁶ Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra bulunduğu Mekke'de toplanan âlimler kendisini sadaret makamına getirmişti. Etkileyici bir mizaca, bilgiye²⁷ ve keskin bir zekâyâ sahipti.²⁸

Ziya Efendi, aynı zamanda Nakşibendiye Tarikatı'nın Halidiye kolunun mürşitlerindendi.²⁹ Babası Bahauddin Efendi'nin vefatından sonra vaktiyle Şems mahallesinde bulunan 'Nakşibendiyye-i Halidiyye Zaviyesi'nde ağabeyi Zeynel Abidin Efendi'nin muvafakatiyle 9 Zilhicce 1337/5 Eylül 1919 tarihinde şeyh olmuştu.³⁰

C. Eğitimciliği

Ziya Efendi, hayatını eğitime adanmış bir alimdi. Meşrik-i İrfan gazetesinin 19 Ramazan 1327/ 21 Eylül Rumi 1325/ 9 Teşrin-i Evvel 1909 tarihli nüshasındaki 'Medaris' başlıklı makalesinde medrese eğitiminin önem ve etkisi üzerinde durmuş ve eğitimin medreseler vasıtasıyla yaygınlaştırılmasını savunmuştur. Makalesinde, medreseler vasıtasıyla nice ilim, fikir ve siyaset adamlarının yetişip insanlığa yön verdiğini aktarır. Ayrıca medreselerde bulunan eserlerin, Avrupa'da itibar edilen nice ilmin kaynağı olduğunu belirtir. Medreselerin sadece dini ilimleri değil bununla beraber Edebiyat, Tıp, Matematik, Felsefe ve benzeri ilim dallarını ihmal etmeyip bu sahalarda otorite olmuş nice âlimlerin yetişmesinde öncülük yaptığını ifade eder. Bu görüşünü desteklemek amacıyla da Hanefi mezhebi fakihlerinden ünlü İslam Hukukçusu İmam Ebu Yusuf (113-183/731-798) hakkında söylenmiş şu cümleyi aktarır; "Hazretin en az bildiği fen, fenn-i fikihtir."³¹ Bunun anlamı şu olmalıdır: Ebû Yusuf fıkhi bu kadar biliyorsa diğer ilimleri ne derece bildiğini varın siz hesap edin.

Ziya Efendi müderrislik hayatına Paşa Dairesi olarak bilinen Bekir Sami Paşa Medresesi'nde başladı. Medrese, İplikçi Camisi'nin Alaaddin Caddesi tarafında şimdiki Merkez Bankasını da içine alan Sanayi Mektebi'nin (Konya

²⁴ İbrahim Hakkı Konyalı, Karaman Tarihi, s. 332

²⁵ Ahmet Gürtaş, s. 88. Nitekim kendisinden büyük alimlerin de hazır bulunduğu bir münazarada, hasmının meseleyi saptırarak: "Sen İmamı Azam'dan daha mı iyi biliyorsun" tarzındaki manevrasına karşılık olarak: "Evet, bu meseleyi ben İmamı Azam'dan daha iyi biliyorum" diyecek cesareti gösterdiği Konya'da ilmi sohbetlerde şifahi olarak nakledilmektedir. (Ahmet Gürtaş, s. 90)

²⁶ Ahmet Gürtaş, s. 90

²⁷ Mehmet Ali Uz, s. 318.

²⁸ Mustafa Özdamar, *Haciveyisade*, İstanbul 1993, s. 33.

²⁹ Mahmut Sural, "50 Yıl Önceden Bu Yana Her Yönüyle Konya", *Yeni Konya Gazetesi*, 11 Eylül 1975, s. 3; Mehmet Ali Uz, s. 319

³⁰ Yusuf Küçükdağ, *Konya Şehri'nin Fiziki ve Sosyo-Ekonomik Yapısı -Makaleler I-*, Konya 2004, s. 155 (VAD.no.148, sıra:2009 nolu belge)

³¹ *Meşrik-i İrfan Gazetesi*, 1. Sene, 57 numara, 19 Ramazan 1327/ 21 Eylül Rumi 1325/ 9 Teşrin-i Evvel 1909 Pazartesi, s. 1

Özel İl İdaresi binası) güney-batısındaki yerde³² tanzimat dönemi Konya Valilerinden Nakşibendiye Tarikatına mensup Ebu Bekir Sami Paşa (ö.1849) tarafından, Tarikata hizmet amacıyla 1846 yılında yaptırılmış olup müderrisleri, aynı zamanda bu tarikatın önde gelen şeyhlerinden atanırdı.³³ Medresenin ilk müderrisi Hacı Mehmet Himmet Efendidir. Onun 1279/1862 yılında vefatı üzerine yerine Ziya Efendi'nin babası getirilmiştir.³⁴

Ziya Efendi, Paşa Dairesi'nde Arapça, Cebir ve Feraiz dersleri verdi.³⁵ 1906 yılında Medrese'nin sabah derslerine, Hikmet, Kimya, Coğrafya, Tarih ve benzeri dersler ilave ettirdi. Dersleri, liselere mahsus Türkçe kitaplardan okutturdu.³⁶ Ziya Efendi hattat Mustafa Asım Tabanlı'ya yeni usul üzere Molla Camiyi 1907'de Paşa Dairesi'nde okuttu.³⁷ O dönemlerde Şerafettin camiinde de bir müddet ders verdi.³⁸

Ziya Efendi ağabeyleri ile birlikte Paşa Dairesi'ni yıktırarak yerine 1909 yılında İslah-ı Medaris-i İslamiye adlı iki katlı modern bir okul kurdu. Amacı din ve dünya ilimlerini, Türk ve Müslüman kalarak batının tekniğini öğretmekti.³⁹ İslâh-ı Medâris, kurulduğu yer ve hocaları yönüyle Paşa Dairesi'nin devamıydı.

İslah-ı Medarisin kuruluş nizamnameleri medresenin sesi ve yayın organı olan Meşrik-i İrfan gazetesinde ve matbaasında yayımlandı. Birinci nizamname 17 maddeden oluşmuştu. Bu nizamname daha çok medresenin kurulmasını sağlayacak cemiyetin idari ve ekonomik yapısını belirlemekteydi. Nizamnamenin başlığı Meşrik-i İrfan gazetesinde şu şekilde verilmektedir: “Konya İslah-ı Medaris-i İslamiye Cemiyet-i Hayriyesi namıyla teessüs eden

³² Medresenin yerini Ali Osman Koçkuzu şöyle tarif etmektedir; “Kayalı Park’tan Alaaddin’e giden yol, hatta bulvarın bir bölümü medresenin kendi yeridir. Alaaddin’e giderken yolun sağ tarafı tamamen medreseye ait, sol tarafında da İplikçi Camisine bitişik küçük bir yol vardır. Dolayısıyla Merkez Bankası’nın bulunduğu yerin bir bölümü ile cadde, yaya kaldırımı ve yolun ilk bölümü hatta ortadan da bir kağı arabası geçecek kadar bir yol vardı; cami ile medrese arası sanki bitişik gibiydi. Öyle anlaşılıyor ki, nerdeyse yolun tamamı medreseye dâhildi” (Ali Osman Koçkuzu ile 12.04.2008 cumartesi günü yaptığımız röportajdan).

³³ Caner Arabacı, *Konya Medreseleri*, s. 478; Mustafa Özdamar, *İbrahim Hakkı Konyalı ve Konyalı Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu*, İstanbul 1997, s. 47; Ali Çoban, *19. Yüzyıl Osmanlı Şeyhlerinden Bozkarlı Muhammed Bahâeddin Efendi ve “ikâzu'n-nâimîn” Adlı Eserindeki Tasavvuf Anlayışı*, Konya 2007 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s.12. Medresenin yapımını Hüseyin Köroğlu Konya ve Anadolu Medreseleri adlı eserinin 109. sayfasında 1845 olarak verir.

³⁴ Hüseyin Köroğlu, *Konya ve Anadolu Medreseleri*, Konya 1999, s. 110,114; Caner Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri*, s. 491

³⁵ Caner Arabacı, “Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri”, s. 533; <http://www.konyayazmakutup.gov.tr/haci.htm>. İslah-ı Medaris-i İslamiyenin açılışı ile ilgili 30 Eylül 1909 tarihli *Meşrik-i İrfan Gazetesi*’nde şöyle denilmektedir: “Bir emri hayra teşebbüs. Mahza medaris-i islamiyenin islah ve terakkisi nebt-i halisesiyle Konya İslah-ı Medaris-i İslamiyye Cemiyet-i Hayriyyesi namıyla memleketimizde bir cemiyet tesis edilmiş matbaamızda bu emr-i hayra delaleti maal-iftihar kabul etmiştir. Gelecek nüshamızda nizamnamesi, iştirak eden zevat-ı kiramın esamesi ianenin miktarlarıyla birlikte ilan olunacaktır. Cenabı hak muvaffak buyursun.”

³⁶ Caner Arabacı, *Konya Medreseleri*, s. 511-2

³⁷ Caner Arabacı, *Konya Medreseleri*, s. 532

³⁸ *Cumhuriyetin 50. Yılında Konya 1973 İl Yıllığı*, Yeni Kitap Basımevi, Konya 1973, s. 313; Selçuk Es, *Konya Ansiklopedisi*, Koyunoğlu Müzesi, No:3519

³⁹ İbrahim Hakkı Konyalı, *Karaman Tarihi*, s. 332

Cemiyet-i Hayriye'ye mahsus nizamnamedir."⁴⁰ İkinci nizamname 43 madde olup medresenin eğitim-öğretim yapısı ayrıntılı olarak ele almaktadır.⁴¹

Ziya Efendi İslah-ı Medaris'te müderris iken öğrencilere Fizik, Kimya dersleri yanında astronomi dersi de verirdi. Zaman zaman bu dersin tatbikatı için çeşitli rasat/gözlem aletleriyle Alaaddin Tepesi'ne çıkarlardı.⁴²

Ziya Efendi'nin müdürlüğünü yaptığı İslah-ı Medaris,⁴³ İttihat ve Terakki etkisiyle 1917 yılında kapatıldı. Konya Belediyesi de 1924 tarihinde medreseyi kamulaştırarak yıktırdı.⁴⁴

⁴⁰ *Meşrik-ı İrfan Gazetesi*, 1. Sene, 57 numara, 19 Ramazan 1327/ 21 Eylül Rumi 1325/ 9 Teşrin Evvel 1909 Pazartesi, s. 2-3

⁴¹ I. ve II. Nizamnameler ve maddelerin değerlendirmeleri için Caner Arabacı'nın *Konya Medreseleri* adlı eserinin 496-506 sayfalarına bakılabilir. II. Nizamnamenin Osmanlıca metni için Mustafa Özdamar'ın *Haciveyiszade* adlı eserinin ekine bakılabilir. Nizamname İbrahim Hakkı Konyalı Kütüphanesinin Konyalı Arşivi, No:3505'te 12 sayfa olarak bulunmaktadır.

⁴² Bu derslerden birine öğrencileriyle birlikte Fahri Kulu ve Haciveyiszade Mustafa Efendi de katılmıştır. Gece geç vakitlere kadar gökyüzü taranmakta fakat aranılan yıldızların yeri bir türlü bulunamamaktadır. Haciveyiszade hem yeni evli evde bekleyenleri olduğu gibi sabahleyin de imamlığını üstlendiği camiye gitmek için erken kalkacaktır. Durumu bilen Fahri Efendi, Ahmed Ziya Efendi'ye; 'Efendim vakit geç oldu. O yıldızlar da bizim gibi uykusu gelip yatmışlardır. Bu gün gidelim de yarın gece onların uykusu bastırmadan yakalamaya çalışalım,' deyince Ahmed Ziya Efendi durumu anlayarak; 'Öyle mi! Peki öyleyse...' deyip dersi bitirir. Mustafa Özdamar, *Haciveyiszade*, İstanbul 1993, s. 309-310; Ali Osman Koçkuzu, *Paşadairesi*, Konya 2004, s. 105

⁴³ İslah'ın öğrencisi ve sonraki dönemlerde de ilk sınıflarının öğreticisi olan İbrahim Hakkı Konyalı (1895/1984), İslah'ın kuruluş ve gayesi hakkında şunları yazar:

"Birinci Cihan Harbinden yedi sene evvel başta Konya mebusu ve sonra ayan üyesi Şeyhzade Zeynel Abidin Efendi, kardeşi milletler arası bir ilim otoritesi olan Ziya Efendi olmak üzere Konya'da bir İslam Üniversitesi'nin temelini atmak üzere faaliyete geçtiler. İslam'ı kemal zirvesinin üstüne çıkaran medreseleri ıslah etmeye karar verdiler. Sonra şeyhülislam olan Tokat mebusu Mustafa Sabri Efendi, Konya mebusu Elmalı Küçük Hamdi (Yazır) ve Konya mebusu Ereğlili Salim Efendi'ler bütün Konya uleması (İttihat ve Terakki fırkasına satılmış birkaç müstesna) olmak üzere bu çalışmayı desteklediler. Hayırseverlerin maddi yardımlarıyla Konya'da "İslah-ı Medaris-i İslamiye" adlı bir öğretim müessesesi kuruldu.

Bu müessese, adından da anlaşılacağı gibi medreseleri ıslah etmek üzere kurulmuştu. Eğitim programında müsbet ilimlerle din ilimlerini birleştiriyordu. Yetiştireceği talebesini madde ve mana ilimleriyle cihazlandırarak iki kanatlı yapacaktı. Burada aynı zamanda Japonya ve Çin gibi kendilerine hakiki bir din arayan ülkelerde İslam'ı yayacak kudrette elemanlar yetiştirecekti. On iki senelik bir tahsilden sonra burada İslam'ın istediği niteliklere sahip âlimler yetiştirilmesi hedeflenmişti. Batı dillerinden birini öğretmeyi ilk yıllardan itibaren programına koymuştu.

Ben bu İslam üniversite namzedinin ilk öğrencisi ve aynı zamanda benden sonraki sınıfların öğretmeniydim. Müessese Arapça öğretmenini Camiul Ezher'den getirtmişti. Bu kişi son yıllarda Konya ve Beşşehir'de müftülük yapan büyük âlim merhum Ömer Lütfi Efendi'ydı.⁴⁵

Arapça, klasik usulle emsile binayla değil **Berliç** usulüyle kısa bir zamanda öğrenilmişti. Bizim Fransızca hocamız bir ermeni idi. Kütüphanesi, konferans salonları, kimya hanesi, fizik laboratuvarı, teodolit aletleri, müsenna küreleri vardı.

Medresede, müessislerinden Zeynel Abidin, Rıfat ve Ziya kardeşlerin babalarından devraldıkları ve yeni neşriyatla zenginleştirdikleri çok büyük bir kütüphane bulunuyordu. Talebe bu kütüphaneden faydalanırdı.

Medresede yıldızlar ilmi, astronomi dersleri ve bunun araçları vardı. Ali Kuşçu'nun Fatih adına hazırladığı eşsiz bakır gökküresi de medresenin kütüphanesindeydi. Talebeye yıldızlar ve burçlar Alaaddin Tepesi'nden ve bazen minare şerefelerinden gösterilirdi. Bu dersin Hocası Şeyhzade Ziya Efendi merhumdu. Mesleklerine göre sahalarında birer otorite olan şu bilginler müderrislik yapıyorlardı:

Şeyhzade Zeynel Abidin, kardeşleri Rıfat ve Ziya Efendiler, Konya Hukuk Mektebi Müdürü Refik Bey, Hadimli Fahreddin (Fahri Kulu), Kadir Şeyhzade Ali (Ali Sami Yücesoy), Kudsi Efendizade Ali (Ali Rıza Kudsi), Haciveyiszade Mustafa Efendi (Mustafa Sabri Kurucu), Şeriyye vekili ve Konya mebusu avukat Musa Kazım Efendi, Veled Çelebi, Senirkentli Rıza, Kiçimuslali avukat Ali Rıza Bey... Şimdi bunların hepsi de Allah'ın rahmetine kavuşmuşlardır. Nur içinde yatsınlar" (Mustafa M. Tığhoğlu, *Haciveyiszade Mustafa Kurucu (Rh.a)*, Konya 1983, Basılmamış lisans tezi (*Yeni Asya Gazetesi* 29 Eylül -2 ekim 1971'den naklen), s. 15-19; Mustafa Özdamar, *İbrahim Hakkı Konyalı ve Konyalı Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu*, s. 60-66).

⁴⁴ Hüseyin Köroğlu, *Konya ve Anadolu Medreseleri*, s. 110; Caner Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri*, s. 491; İbrahim Hakkı Konyalı tahsil görüp icazet aldığı İslah-ı Medaris hakkında şu değerlendirmeyi yapmıştır:

Ziya Efendi, Konya'da önce Topraklık'ta Koyunoğlu müzesi civarında, şimdiki İsmet Paşa İlköğretim Okulu'nun bulunduğu yerde daha sonra da Sanat Mektebi'nin yerinde açılan Mektebi Hukuk'ta uzun yıllar İslam Hukuku Müderrisliği yaptı. Hukuk Mektebi'nde Mecelle-i Ahkam-ı Adliye, Kavâid-i Külliye, İslam Miras Hukuku (Ferâiz) ve muhtemelen Ceza Hukuku dersleri okuttu.⁴⁵ İslam Hukuku ile ilgili eserleri bu dönemin birer hatırası gibidir.⁴⁶ Zira miras hukuku ile ilgili eserlerinin üzerinde, "**Konya Mekteb-i Hukuk Talebesine İmlâ ve Tedrîs Olunduktan Sonra Tab' Olunmuştur**" ibareleri bulunmaktadır.⁴⁷

Ziya Efendi, İslah-ı Medaris'in kapatılmasından sonra eğitim öğretim çalışmalarına müderrislik döneminde de yaptığı gibi basın yoluyla devam etmiş, daha çok İslah-ı Medaris'in yayın organı 'Meşrik-i İrfan' gazetesinde yazılar yazmıştır. Bununla birlikte Anadolu,⁴⁸ İntibah, Hak Yolu gibi gazete ve dergilerinde de yazıları çıkmıştır.⁴⁹

Ziya Efendi, ağabeyi Zeynel Abidin Efendi ile birlikte İslah-ı Medâris'in kapatılmasından sonra şehir, kasaba ve karyelerde okullar tesis etmek ve binalar yapmak üzere "Konya Darü'l-İrfan Mektebi Anonim Şirketi" adıyla bir şirket kurmuşlar ve bu faaliyetler için ruhsat da almışlardır. 1919 yılında da eğitim için müracaatta bulunarak⁵⁰ müesseseyi kurmuşlar ve bu okul bir müddet faaliyette bulunmuştur.

D. Eserleri

Ziya Efendi'nin kitap ve risale halindeki eserleri, daha çok okuttuğu derslerde öğrencilerine takrir edip imla ettirdiği konulara dairdir. Bu kıymetli matbu kitapların yirmi kadar olduğu söylenmektedir.⁵¹ Fakat kaynaklarda varlığından bahsedilen bu eserlerin tamamına ulaşılammamaktadır. Kütüphanelerde bulunan matbu eserleri de İslam Miras hukuku ağırlıklıdır. Ulaşabildiğimiz matbu eserleri şunlardır:

1. Kavâid-i Külliye Şerhi: Mekteb-i Hukuk'ta ders olarak okutup teksir notu olarak öğrencilerine verdiği bu eser, Mecelle'nin ilk yüz maddesi olan İslam Hukuk prensipleri yani kavâidi külliyyeyi ele almaktadır. Ziya Efendi ayet ve hadisler ışığında çıkarılan bu kaidelere kısa açıklamalarda bulunmaktadır. Eser, Ali Osman Koçkuzu tarafından 1960'lı yıllarda bir kitap me-

⁴⁴Umumi harp ve sonraki siyasi ve zararlı mücadeleler bu müesseseyi yıkmasa idi, Türk yurdu Garbın bütün maddi tekâmüllerini kabul etmekle beraber, tam manası ile Şarklı ve yerli kalan bir darül fununa sahip olacaktı" (Ahmet Gürtaş, s. 98).

⁴⁵ Konya 1973 İl Yıllığı, s. 313; Selçuk Es, Konya Ansiklopedisi; Ahmet Gürtaş, Şeyhzade Ahmed Ziya Efendi ve Kaside-i Dâliyyesi, s. 86, S.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı 9, Konya 1999

⁴⁶ Caner Arabacı, Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri, s. 529.

⁴⁷ Miras hukuku ile ilgili eserleri Koyunoğlu Müzesi ile Hayra Hizmet Kütüphanesinde matbu olarak bulunmaktadır.

⁴⁸ *Anadolu Gazetesi*, 1. Sene, numara 6, s. 1, 10 Temmuz 1324 Cumartesi

⁴⁹ Ahmet Gürtaş, 'Şeyh Zâde Ahmed Ziya Efendi ve Kaside-i Dâliyyesi', s. 86

⁵⁰ Osmanlı Arşivleri Tarih: 04/B /1338 (Hicri) Dosya No:254 Gömlek No:59 Fon Kodu: MV.; Osmanlı Arşivleri

Tarih: 06/B /1338 (Hicri) Dosya No:123 Gömlek No:36 Fon Kodu: İ.DUİT

⁵¹ *Konya 1973 İl Yıllığı*, 313; Selçuk Es, *Konya Ansiklopedisi*

zadında rastladığı bazı hukuk kitapları arasında 100 sayfalık teksir halinde bulunmuş, üzerinde çalışma yapılarak 1996 yılında "İslam Hukukunun Genel İlkeleri (Kavâid-i Külliye Şerhi)" adıyla yayımlanmıştır.⁵²

2. Emâli'l-Vesâyâ: İslam Miras Hukukunda vasiyetler konusunu ele almaktadır. Eserle ilgili ayrıntılı bilgi çalışmamızın ikinci bölümünde verilecektir.

3. Emâli'l-Ferâiz: İslam Miras Hukuku konularını ve çözüm örneklerini ele alan 82 sayfalık bir eserdir. Eserin dili Osmanlıcadır. Konya Meşrik-i İrfan matbaasında 1326/1328 tarihlerinde basılmıştır. Eserin matbu nüshaları Koyunoğlu Müzesi ve Hayra Hizmet Kütüphanesinde⁵³ bulunmaktadır. Eser, önsöz niteliğinde beş sayfalık bir giriş ile başlar. Girişten sonra üç sayfalık bir mukaddime yer alır. Sonra miras konularını "Terike ve Ahkamı" başlığı ile ele alır. Miras meselelerinin çözümlerini tablolar halinde pek çok örnekle açıklar. Miras konularını "Mefkûd" başlığı ile sona erdirir. Eserin sonunda eseri yazıp bitirme tarihi olarak şu kaydı düşer: 4 Cemaziye'l-Evvel Sene 327 ve 9 Haziran Sene 325.

4. Ücâletü'l-Ferâiz: İslam Miras Hukuku konularını özet biçimde ele aldığı bu eseri 9 sayfadır. Eserin dili Osmanlıcadır. Eser Hayra Hizmet Kütüphanesinde⁵⁴ bulunmaktadır.

5. Sülâfetü'l-Ferâiz: İslam Miras Hukuku konularını beyitler halinde özetlediği bu eseri 12 sayfadır. Eserin dili Arapçadır. Eser, bir bakıma *Ücâletü'l-Ferâiz* adlı kitabının Arapça manzum halidir. Konu başlıkları ve metinleri karşılaştırıldığında büyük benzerlik görülmektedir. Zira *Ücâletü'l-Ferâiz* gibi ilk konusu ashâbî ferâizin hallerini, alacakları hisseleri belirtmekte, daha sonrada red usûlü, tashih, terikenin taksimi, münasaha ve sonunda da haml ve mefkud konularını ele almaktadır. Sayfa altlarına Arapça kelimelerin Osmanlıca çevirileri de verilerek eserin anlaşılması kolaylaştırılmıştır. Eser, Hayra Hizmet Kütüphanesinde⁵⁵ bulunmaktadır.

6. Kasîde-i Ziyâiyye (Dâliyye): Ziya Efendi kasidesini Hz. Peygamber'e (s.a.s.) olan sevgi ve hasretini, Onun ravzasına kavuşmak için duyduğu arzu ile henüz 16 yaşında iken Arapça 27 beyit halinde yazdı. Ziya Efendi'nin bu eseri, Arap diline ne denli vakıf olduğunu göstermektedir. Kafiyesi "dâl" harfli olduğu için "el-Kasîdetü'd-Dâliyye" adıyla anılan bu kaside, Ziya Efendi'nin ismine izafetle "Kasîde-i Ziyâiyye" olarak da bilinmektedir.⁵⁶

⁵² Ahmed Ziya Efendi, *İslam Hukukunun Genel İlkeleri (Kavâid-i Külliye Şerhi)*, Tercüme: Prof. Dr. A. Osman Koçkuzu, Esra Yayınları, İstanbul 1996, s. 6-7

⁵³ Hayra Hizmet Kütüphanesi, Bozkırlı Mustafa Hoca Kitapları, Tasnif No: 15065/1

⁵⁴ Hayra Hizmet Kütüphanesi, Bozkırlı Mustafa Hoca Kitapları, Tasnif No: 15065/2

⁵⁵ Hayra Hizmet Kütüphanesi, Bozkırlı Mustafa Hoca Kitapları, Tasnif No: 15065/3

⁵⁶ Ahmet Gürtaş, s. 100, Kaside hakkında merhum Ahmet Gürtaş hocanın ilmi ve edebi açıdan yazdığı nefis bir makalesi, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisinin 9. Sayısının 81-149 sayfalarında yayımlandı.

Kaside, “Kasîde-i Ziyâiyye” ismiyle Erkam Kitabevi Dağıtım ve Neşriyat tarafından 1983 yılında yayımlandı. İlhan Armutçuoğlu’nun Türkçe’ye tercüme ettiği bu esere Tahir Büyükkörükçü dokuz sayfalık bir önsöz ilave etmiştir.

7. Kasîde-i Lamiye: Ziya Efendi bu kasidesini 24 beyit halinde yazmıştır. Bu kaside Veli Sabri Uyar (1874/1954)’a ait (25,5 x 15,5) ebadındaki defterin “Kasîde-i Ziyâiyye” den sonraki bölümünde bulunmaktadır.⁵⁷

Ziya Efendi’nin tespit edebildiğimiz bu eserleri dışında hadis-i şerifleri not ettiği küçük bir el yazma defteri ile fıkıh usulüne dair notları Koyunoğlu müzesinde bulunmaktadır.⁵⁸ Ayrıca Ali Osman Koçkuzu’nun *Paşa Dairesi* adlı eserinde değindiği Celaleyn Tefsiri üzerine yaptığı haşiye çalışması da bulunmaktadır.⁵⁹

Ziya Efendi’nin Mecelle’yi şerh ettiğine dair şifahi bilgiler de bulunmaktadır.⁶⁰

E. Vefatı

1917 yılında Islah-ı Medaris’in kapanması ve ülkede çıkartılan karışıklık ortamı neticesinde isyanların düzenlenmesi, Ahmed Ziya Efendi’nin eğitim öğretim imkânından mahrum kalmasına sebep oldu.

1920 yılında Konya’dan göç ettiği Mekke’de 1925 yılında vefat etti ve “Cennetü’l-Muallâ”ya defnedildi. Kabri Hz. Hatice’nin kabrinin ayakucundadır.⁶¹ Bu kabrin yerini Mekke Emiri Şerif Hüseyin’in kendisi için hazırlattığı,

⁵⁷ Bu defter Ahmet İzzet Koyunoğlu Müzesinde 9203 numarada kayıtlıdır.

⁵⁸ Bu iki defter üzerinde Ali Osman Koçkuzu incelemede bulundu. Defterlerin Ziya Efendi’ye ait olması kanaatinde-
dir.

⁵⁹ Ali Osman Koçkuzu eseri incelemiş ve hakkında şunları belirtmiştir: “Matbu olan Celaleyn Tefsiri taşbasması ve çok yıpranmış bir kitaptı. Ama kitabın erişilmez bir özelliği vardı. Üzerinde değişik tefsirlerden alınmış küçük pasajlar, çok lüks bir ince ta’lik yazıyla yazılmış, adeta kitabın metninden daha güzel ve sanatlı olarak kenarları süslemekteydi. Ben öğrencilik yıllarımda bu kitabı derslerde kullandım. Yaptığım araştırma sonucu, haşiye ve hamışteki yazıların Hoca Ahmet Ziya Efendi’ye ait olduğu kanaatine vardım. Tefsir hocamız, Hacıveyszade Mustafa Efendi hocama kitabı gösterdim, kitabı ellerine aldı, tetkik etti, yüzüne tuttu öptü ve bu kitabın Hoca Ahmet Ziya Efendimize ait olduğunu söyledi.” (Ali Osman Koçkuzu, *Paşadairesi*, s. 19)

⁶⁰ Ali Osman Koçkuzu bu bilgiyi Caner Arabacı’ya aktarmış. (Caner Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri*, s. 529)

⁶¹ Mahmud Sural, 50 Yıl Önceden Bu Yana Her Yönüyle Konya, *Yeni Konya Gazetesi*, 11 Eylül 1975, s.3; Caner Arabacı, s.531; Ahmet Gürtaş, s. 86. Vefat yeri ve tarihi hakkında Kahire 1924, Medine 1919 gibi farklı bilgilere rastlanmakla birlikte Mekke’de 1925 yılında vefat ettiği bilgisi en doğru olanıdır. Ziya Efendi’nin vefat yerinin Mekke olduğunu doğrulayan belgelerden biri de, amcası Hasan Kudsi Efendi’nin oğlu Ali Rıza Kudsi Efendi’nin bu konuya dair yazdığı bir mektuptur. Bu zatın, Ziya Efendi’nin vefatında yanında bulunduğu, söz konusu mektuptan anlaşılmaktadır. Bu mektubun konuya ilişkin bölümü, Veli Sabri Uyar tarafından, Kaside-i Dâliyye’nin metninin yer aldığı sayfaları takip eden sayfaların kenarında iktibas edilmiş bulunmaktadır. Vefatı şöyle anlatılmaktadır: “Bayram namazını kılarken başı döndü, yıkıldı. Sonra eve getirildi. Sekiz gün hasta yattılar. Şevvalin dokuzuncu Cuma gecesi akşam saat birde rahmet-i Rahman’a kavuştu. Sabah namazından sonra Kâbe-i Muazzama’nın kapısının önünde namazı kılınarak “Cennet-i Muallâ” namında ekâbir-i müsliminin medfeni olan kabristana ve Zevce-i Resulullah Teala aleyhi ve aleyha Hazretlerinin beş arşın kadar ayak ucuna, Evlad-ı Resul’e mahsus olmak üzere vaktiyle hazır edilmiş mükemmel ve muntazam bir kabre defnedildiler. Öyle bir latif suretle teslim-i ruh ettiler ki, bu Kudsîyyet dakikalardan letaifani tarife lisanım muktedir değildir. Bir takım dualar okuduktan sonra zikrullah başlandı ve zikr-i lisanine bütün azası dahi iştirak ederek, sufîyye indinde “sultanu’z-zikr” tabir olunan, bütün azasının muntazaman hareket ettiği hareket-i zikriyyesini saatlerce bize gösterdikten sonra terk-i hayat eylemiştir. Mumaileyh Hazretlerinin hayaliyle

fakat hürmeten Ziya Efendi'ye tahsis ettiği de kaynaklarda yer alan bilgilerdendir.⁶²

Ziya Efendi'nin hayatını ele aldığımız birinci bölümden sonra günümüze matbu olarak ulaşan nadir eserlerinden "Emâli'l-Vesâyâ"yı inceleyelim.

II- EMÂLİ'L-VESÂYÂ

Şeyhzade Ahmed Ziya Efendi'ye ait "Emâli'l-Vesâyâ/Vasiyet Notları", İslam miras hukukunda vasiyeti konu almaktadır. Eser basılmadan önce Ahmed Ziya Efendi tarafından Konya Mekteb-i Hukukta ders olarak okutulmuş, hukuk fakültesi öğrencilerine imla ettirilmiştir. Eserin aslı Osmanlıca'dır. Eser, toplam seksen sekiz maddeden oluşmaktadır.

A. ESER ÜZERİNDE ÇALIŞMA YAPMA NEDENİ

Şeyhzade Ahmed Ziya Efendi'nin miras hukukunun vasiyetler bölümüne dair yazdığı "Emâli'l-Vesâyâ/Vasiyet Notları" adlı eseri üzerinde şu sebeblere bağlı olarak bu çalışma yapılmıştır:

1- Eserin, Ahmed Ziya Efendi tarafından Konya'da açılan "Mekteb-i Hukuk"ta ders olarak okutulduktan sonra yazılmış olması. Eserde yer alan vasiyet konusunun Hukuk Fakültesi konumundaki bir okulda ders olarak okutulması ve öğrencilerine de not tutturularak imla ettirilmesi, eserin hazırlanmadan önce kazandığı önem ve seviyeyi göstermesi açısından önemlidir.

2- Eserin, Ahmed Ziya Efendi gibi dönemin değerli bir bilgine ait olması.

3- Eserin kanun kitabı olmaya elverişli bir tarzda hazırlanmış olması. Bu eser, İslam Miras Hukukunun vasiyetler konusunun kanunlaştırılmasında faydalanılabilecek bir çalışmadır.

B. ESERİN BASKISI VE İÇERİĞİ

"Emâli'l-Vesâyâ/Vasiyet Notları", "Hayra Hizmet Kütüphanesi Bozkırlı Mustafa Hoca Kitapları" bölümünden temin edildi. Eser, Ahmed Ziya Efendi'nin miras hukuku hakkındaki diğer üç eseriyle birlikte dört kitap olarak tek cilt halinde basılmış olup kütüphanede 347.22 konu kod no ve 15.065 tasnif no ile kayıtlıdır.

Kütüphanede eserin baskıları aynı iki nüshası daha bulunmaktadır. Bunlardan 297.5 konu kod no ve 622/1 tasnif nolu nüshası okunmuş üzerinde bazı düzeltme ve ilavelerde bulunulmuştur. Özellikle bu iki nüshadan

---

yüreğimde açılan yarayı, müşahede eylediğim saadet halini hatırlamakla tedavi ediyorum." Mektubun bu muhtevası, Ziya Efendi'nin vefat yerinin Mekke olduğunu açıklıkla ortaya koymaktadır. (Ahmet Gürtaş, s. 86-9)

⁶² Mahmud Sural, "50 Yıl Önceden Bu Yana Her Yönüyle Konya", *Yeni Konya Gazetesi*, 11 Eylül 1975, s.3; Caner Arabacı, s.531

karşılaştırılarak yararlanılmış, üzerinde okuyucunun düştüğü bazı düzeltme notları dikkate alınmıştır.

Ahmed Ziya Efendi'nin "Emâli'l-Vesâyâ" adlı eseri, vasiyetin sebep ve hikmetini anlatan beş sayfalık bir giriş bölümünden sonra vasiyet konusunu, **"Kitabu'l-Vesâyâ Bir Mukaddime İle İki Bab Ve Bir Hatimeyi Havidir"** ana başlığı altında ele almaktadır.

Eserin giriş bölümünde, cahiliye dönemindeki veraset şartları açıklanmakta, bunun için de erkek olma, ata binme, silah kullanma, bulunduğu kabileye yönelik muhtemel bir saldırıyı engelleme, savaşlarda ganimet elde etme ve ailesinin namus ve mallarını koruma özelliğine sahip olmanın gerekliliğinden bahsedilmektedir. Bu özelliklere sahip olmayan kadınlar ile harp edemeyen yaşlı ve küçük çocukların mirastan mahrum bırakıldığı anlatılmaktadır. Biri vefat etse de geride annesi, hanımı ve birkaç kızı ile savaşa katılabilen erkek kardeşi veya amcası kalsa, mirasın tamamının ölenin erkek kardeşi veya amcasının aldığı örnek olarak da verilmektedir.

Giriş bölümünde miras hukukunun oluşumu, geçirdiği süreçle birlikte kısa ve öz olarak şu şekilde anlatılmaktadır:

İslam dini önce ölenin anne, baba ve yakın akrabalarının mirastan hakkını korumak amacıyla onlara mirasın üçte birinden vasiyet edilmesini ayetle emretti.⁶³ Bir müddet bu ayetin hükmüyle amel edilerek hem öteden beri toplumun tanıdığı bir hak olarak mirastan pay alanların hisseleri korunmuş hem de anne, baba gibi yakın akrabaların vasiyetle mirastan pay almaları sağlanmış oldu. Bu hükümlerle önceden kendilerine hisse verilmeyen yakın akraba vasiyet yoluyla mirastan pay almaya başlayarak cahiliye döneminde insanların miras konusunda edindiği adet ve ahlak düzeltilmeye başlandı.

Yakın akrabaların mirastan hisse almasını sağlayan bu geçici hükümden sonra erkeklerin mirasta hisselerinin olduğu gibi kadınların da hisselerinin olduğunu bildiren ayet,⁶⁴ varislerin paylarını belirtmeksizin gelmiş olmakla birlikte insanları, hisselerinin hangi oranda olacağı beklentisinde bıraktı. Fakat aradan fazla zaman geçmeden, hicretin üçüncü yılında ister kadın olsun ister erkek olsun bütün varislerin hisselerinin ayrıntılı ve kesin olarak bildirildiği ayetler indirildi.⁶⁵

⁶³ "İçinizden birine ölüm yaklaştığında, eğer mal bırakacaksa, Allah'tan sakınanlara bir hak olmak üzere, anaya, babaya ve akrabaya bilinen bir şekilde vasiyette bulunması farz kılındı." (Bakara,2/180)

"Kim vasiyet olunanı işittikten sonra onu değiştirirse bunun günahı onu değiştirenin üzerinedir. Allah şüphesiz hakkıyla işiten, hakkıyla bilenir." (Bakara,2/181)

⁶⁴ "Anne, baba ve yakın akrabaların (miras olarak) bıraktıklarından erkekler için bir hisse vardır. Keza, anne, baba ve yakın akrabaların bıraktıklarından kadınlar için de bir hisse vardır ve bunlar bırakılan mal az da olsa çok da olsa belirli hisselerdir." (Nisa,4/7)

⁶⁵ "Allah, (mirasın taksimi hususunda) size, çocuklarınızla ilgili (şu hükümleri) emreder: Erkeğe, kadının iki katı kadardır. Eğer kadınlar ikiden fazla iseler, ölünün bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer kadın bir tek ise, yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa, ana babadan her biri için mirasın altıda biri vardır. Eğer ölenin çocuğu yoksa ve anası,

Varislerin hisseleri belirlendikten sonra artık varis için vasiyette bulunmanın yasak olduğu hükmü getirilerek⁶⁶ önceki uygulamalardan tamamen vazgeçildi.

Eserin giriş bölümünde son olarak vasiyette bulunma sebebinin, insanın öldükten sonra ahiret azabından kurtulup sevabının çokluğuna vesile olması amacına yönelik olduğu belirtildi.

Eserin "Mukaddime" kısmında vasiyetin taksim ve tarifi ile vasiyetle ilgili fıkıh terimleri altı madde olarak açıklandı.

Birinci bölümde "Mal Vasiyeti/Vasiyyet bi'l-Mal" ele alındı. Vasiyet edilen malın ahkâmı yedinci maddeden başlayarak kırk birinci maddeye kadar toplam otuz beş madde ile örneklendirilerek açıklandı.

İkinci bölümde "Tasarrufta Bulunmaya Vasiyet İle Vasi/Vasiyet bi't-Tasarruf ve Vasi" konusu ile ilgili hükümler, kırk ikinci maddeden yetmiş dokuzuncu maddeye kadar toplam otuz yedi maddede örnekleme yapılarak belirlendi.

En son bölüm olan "Hatime"de, vasilerin şahitliği ile bazı farklı meselelere toplam dokuz madde ile açıklık getirildi.

C. ESER HAKKINDA DEĞERLENDİRME

Bu çalışma, eserin Osmanlıcadan Latin harflerine aktarılmış şeklidir. Orijinal dil ve ifadelerde değişiklik olmasın diye sadeleştirmeye gidilmemiştir. Anlaşılmasını kolaylaştırmak amacıyla bazı kelimelerin sözlükteki karşılığı verilmiştir.

Eser, merhum Bilmen'in *Hukuki İslamiye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu* adlı kitabı ile karşılaştırılarak incelenmiştir. Vasiyet konusu her ne kadar adı

---

babası ona varis olmuşlarsa, üçte biri anaya aittir. Eğer ölenin kardeşleri varsa, anası için altıda bir hisse vardır. (Bütün bunlar) ölenin vasiyet ettiği miktarın çıkmasından ve borcun ödenmesinden sonradır. Siz, babalarınızdan ve oğullarınızdan hangilerinin fayda yönünden size daha yakın olduklarını bilemezsiniz. Bunlar Allah tarafından farz kılınmış hükümlerdir. Allah şüphesiz ilim ve hikmet sahibidir." (Nisa,4/11)

"Eğer hanımlarınızın çocuğu yoksa onların bıraktıklarının yarısı sizindir. Eğer varsa bıraktıklarının dörtte biri size aittir. Bunlar vasiyet ettikleri çıktıktan ve borç ödendikten sonradır. Eğer sizin çocuğunuz olmamışsa, terk ettiklerinizin dörtte biri hanımlarınız içindir. Eğer çocuğunuz varsa bıraktığınızın sekizde biri onlara aittir. Bunlar da vasiyet ettikleri çıktıktan ve borç ödendikten sonradır. Eğer bir erkeğe veya bir kadına, anası, babası ve çocukları olmaksızın (kelâle) olarak varis olunursa ve onun bir erkek veya bir kız kardeşi bulunuyorsa onlardan her birine altıda bir hisse vardır. Eğer onlar bundan daha çok iseler hepsi de üçte bir hisseye ortaklırlar. Bu taksimde (mirasçılara zarar vermeyecek şekilde) vasiyet olunan çıktıktan ve borç ödendikten sonradır. Bunlar, Allah tarafından size bildirilen hükümlerdir. Allah her şeyi hakkıyla bilendir, halimdir." (Nisa,4/12)

"Senden fetva istiyorlar. De ki; "Allah, kelâle (babası ve çocuğu olmayan kimse) hakkında size fetva veriyor. Çocuğu olmayan fakat kız kardeşi bulunan bir kişi ölürse ölenin bıraktığı mirasın yarısı o kız kardeşe aittir. Çocuğu olmayan kız kardeş ölürse erkek kardeş ona varis olur. Geride kalanlar iki kız kardeş olursa ölenin bıraktığı malın üçte ikisi o iki kardeşe aittir. Eğer kardeşler erkek ve kız olurlarsa erkeğin hissesi iki kızın hissesi kadardır. Allah size şaşırmanızı için hükümlerini açıklamaktadır. Allah her şeyi hakkıyla bilendir." (Nisa,4/176)

⁶⁶ "Allah, her mirasçıya mirastan hissesini belirledi. Artık hiçbir mirasçıya vasiyet caiz değildir" (Ebû Dâvud, "Buyû", 88; Tirmizi, "Vasâyâ", 5; İbn Mâce, "Vasâyâ", 6),

geçen eserde daha ayrıntılı ve kapsamlı ise de Bilmen'in bu çalışmadan yararlanmış olduğu verdiği aynı örneklerden⁶⁷ anlaşılmaktadır.

Eserde vasiyetlerle ilgili hükümler maddeler halinde yazılmıştır. Hükümler kanun maddeleri olmaya elverişli bir hukuk kitabı niteliğinde ele alınmıştır. Eser bu yönüyle Osmanlı Devleti'nin kanunlaştırma döneminde İslam Hukuku esas alınarak hukukçulara hazırlattığı "Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye" usulüne çok benzemektedir. Zira Mecelle'de de konuların genelinde mukaddime ve ilgili bölümler yer almaktadır. Mukaddimedeki konuyla ilgili fıkıh terimlerine yer verilmiştir. Maddeler örnekleme yapılarak açıklanmıştır. Aynı metodu Ömer Nasuhi Bilmen "Kamus"unda da uygulamıştır. Bu metot birliği, kanunlaştırma dönemi ve sonraki dönemlerde bazı eserlerin kanun kitabı olmaya elverişli yapıda hazırlandığını, Ziya Efendi'nin "Emâli'l-Vesâyâ" adlı eserinin de bunlar arasında yer aldığını göstermektedir.

Ahmed Ziya Efendi'nin *Mecelle* üzerinde çalıştığı hatta onu şerh ettiği ifade edilmektedir.⁶⁸

Mecelle'nin kapsamı dışında kalan İslam Miras Hukukunun kanunlaştırılması amacına işaret eden eserin belli bir mezhebin hükümlerine göre hazırlandığı belirtilmese de Hanefi mezhebinin esas alındığı görülmektedir. Gerçi vasiyet konusunda dört mezhep arasında belirgin görüş farklılıkları bulunmamaktadır. Ayrıntıda bulunan bazı görüş ayrılıkları bir mezhep içindeki müçtehitler arasında da görülebilmektedir. Mesela, vasiyetin geçerli olması için kendisine vasiyet edilen *musa leh*in vasiyeti sarahaten veya delaleten kabul etmesi dört mezhep imamına göre şart iken Hanefi mezhebinden İmam Züfer, *musa leh*'in varis konumunda bulunmasından dolayı kabulünü şart koşmaz.⁶⁹

Eserde on ikinci ve otuz üçüncü maddelerde olduğu gibi bazen vasiyet hesaplamaları da yapılmıştır.

Eser, 'Besmele'den sonra **'üzerimize düşen görevi yerine getirdikten sonra'**⁷⁰ diyerek başlamaktadır.

⁶⁷ Mesela, "Vasâyâ"nın kırk birinci maddesinde verilen hüküm ve örnek *Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*'nun V, 142. sayfası, doksan beşinci maddesinde yer almaktadır.

⁶⁸ Caner Arabacı, Ahmed Ziya Efendi'nin *Mecelle*'yi şerh ettiği bilgisini Ali Osman Koçkuzu'dan aktarmaktadır. (Caner Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri*, s. 529 (280 nolu dipnot).

⁶⁹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuki İslamiye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul, 1985, V, 117-118.

⁷⁰ 'Ba'de edâ-i mâ vecebe aleynâ' ifadesinin tercümesi olarak verdiğimiz bu söz, Ömer Ziyaeddin Dağıstani'nin 'Hukuk-i Selâtin Hadis-i Erbaîn fi Hukuk-i's-Selâtin' adlı eserinde şu şekilde devam etmektedir; 'Ba'de edâ-i mâ vecebe aleynâ mine'l-hamdi ve's-şükri lillahi ve's-salatü ve's-selâmü alâ Rasûlillahî ve'd-duau'l-vafir li-halifet-i Rasûlillah' (İsmail Kara, *İslam Siyasi Düşüncesinde Değişme ve Süreklilik Hilafet Risaleleri* (haz. Düccane Cündioğlu), İstanbul 2003, III, 4).

Buradan da anlaşılıyor ki, Ahmed Ziya Efendi 'Ba'de edâ-i mâ vecebe aleynâ' sözüyle muhtemelen, Allah'a hamd, şükür ve Hz. Peygamber (s.a.s.)'e salat ve selam ile Hz. Peygamber (s.a.s.)'in halifelerine duayı kasdetmektedir.

D. ESERİN OSMANLICA METNİNDEN ÇEVİRİSİ

BİSMİLLÂHİRRAHMÂNİRRAHÎM

Ba'de edâ-i mâ vecebe aleynâ,

Malumdur ki insan gerek hilkat ve gerek usul-i maişet ve muaşeretçe hayvanat-ı saireden pek farklıdır.

Levazım-ı hayatiye hususunda birçok şeye muhtaç bulunuyor. Gıda, libas, mesken tedariki lazım geliyor. Bunlara âlemde mebzul olarak tesadüf ederse de ebnâ nev'inden daha birçokları da aynı halde muhtaç buldukları için arzu ettiği ve inde'l-hace intifa' etmek üzere olup saklamak istediği bir şeyde kendisine aid bir hakk-ı rüchan olmadıkça o şeye el uzatmağı tecavüz ve mucib-i mücazat biliyor. Bilakis hakk-ı rüchanı mevcut olan bir şeye âhar tarafından taarruz olunursa kendisinde bir hiss-i müdafaa galeyan eder ve terk-i mudafaayı zillet ve meskenet tanıyor.

Beka-yı nesil için de bir zevceye ve onunla muaşeret ve ebnâ nev'inden sair ihvanı ve evladıyla birlikte yaşamak hususunda da aynı ihtiyaç ve müşkilata tesadüf ediyor. İşte şu ihtiyaç insana bir hakk-ı tasarruf ve malikiyetin subutunu müstelzim olduğu gibi bu hakkın muhafazası için de lazımu'l-icra bir kanun iktiza ediyor. Madem ki insan muhtaçtır tabiatının meyledebileceği ve lüzumundan intifa' ve istifade için hıfz etmek üzere arzu ettiği şeyi âharın hakkına tecavüz etmemek şartıyla nerede bulursa almakta serbesttir. Bir kere aldı, ihraz etti mi ona malik olur; kendisine ve gayra mazarrat etmemek şartıyla o şeyde istediği gibi tasarruf eder.

İnsan ber-hayat oldukça bu ihtiyaçtan kurtulmaz. Fakat terk-i hayat ettikten sonra kabza-ı tasarrufunda bulunan emvalini ber-hayat ve muhtaç bulunanlara hedef-i taarruz olarak bırakıyor. Kimsenin tasarrufuna geçmeyecek hizane-i hilkatte mevcut olan emval için hakk-ı malikiyetin subuti ihtiyârî ve onu ihraza sarf-ı kuvvet ve mesai eden kimsenin ona malik olması muvafık-ı akıl ve hikmet ise de müteveffanın bıraktığı zahmeti çekilmiş hemen istifade ve intifaa amade bir mala malikiyet ve hakk-ı rüchanın sübutu ihtiyari olmayıp halkî olması ayn-ı hikmet ve ihtiyari bulunması mucib-i cidal ve mefsedettir.

Şu halde sebep-i mülk iki kısımdır.

Birincisi: Şira, istila, ittihad gibi ihtiyari;

İkincisi: İrs gibi ıztıraridir.

İkinci kısmın müstehikleri hangi ademler ve nisbet-i istihkakları neden ibaret olduğu tayin gayet mühimdir. Bu hususta nazar-ı itibara alınacak cihet behemahal medeniyet ve ravabıt-ı ictimaiyyeyi te'yid ve intizam-ı asayişî teşyide kâfi ve kâfil olmalıdır. Bu maksadın te'mini ise ebnâ-yı beşerin tabiat

ve yekdiğerine münasebetiyle derece-i ihtiyaç ve irtibatını öğrenmeye ve hakikatiyle bilmeye vabestedir. Bu marifet-i tâtme insana müyesser olmadığı için her kavim kendi vukuf ve adetleriyle mütenasip birer usûl tutarak terk-i hayat edenlerin emvalini o suretle iktisam edegelmışler. Afitâb-ı cihântâb-ı risâlet (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'in ba'sinden mukaddem, mehd-i zuhur-i şeriat-ı ğarra olan ceziretü'l-arab ve bâhusus aktar-ı hicaziyede sakin akvam terikeye istihkak hususunda ata binmek, silah isti'mal etmek ve kabileyeye karşı vaki olacak tecavüzü men'le aşiretinin emval ve namusunu muhafazaya iğtinam-ı emvâle müstaid ve müteheyyi' bulunmak cihetlerini nazar-ı itibare almışlar ve böyle nefsinin muhataraya atmaya amade bulunan taife-i ricalin bâd ü heva olan mirasa istihkaklarını muvafık-ı adl ve hakkaniyet tanımışlardı. Onun için meyyitin muhlefatını akrabasından harbe muktedir ricaler verirler. Kadınlar ile harb ü darbden aciz ihtiyarları, küçük oğlanları mahrum ederlerdi.

Mesela, bir adem vefat ettiğinde validesi, haremi birkaç kızıyla harbe muktedir biraderi yahut ammi bulunsa terikeyi biraderi yahut ammi alır, öbürleri hissedar olamazdı. Kezalik ihtiyar ve aciz pederi bulunsa yine mahrum olurdu. Vakta ki mihr-i münir-i İslamiyet tulu' ile bütün cihana neşri envar-ı adalet ve marifet etmeye başladı aheste aheste adât ve kavanin-i kadîme izmihlal ve i'tidale yüz tuttu.

Bu babda şeriat-ı mutahhara-yı İslamiyye evvela peder ve valideye ve bazı ekaribe vasiyet edilmeyi emr buyurdu. Bu suretle farz olan vasiyet malın sülüsünü tecavüz etmemesi lazım ve şayed musî muhalefet ve tecavüz ederse muteber olunmazdı.

Bir müddet bununla amel olunarak her iki taraf adl ve hakkaniyete tedrici ısıdırıldı. Ne öteden beri müstehik olanların gayz ve adavetini mucip olacak derecede hisseleri tenzil ve ne de mağdur edilmekte bulunanların galeyân ve tecavüzüne müsaade olundu. Belki bir selûb-i hikmet üzere nâsın adât ve ahlakı ta'dil ve tehzib buyuruldu. Zaten şeriat-ı İslamiyye de bu tarik-i tedric ve teenni -tahrîm-i hamr vesaire de olduğu gibi- bir sünnet-i mer'iyedir.

Bir zamandan sonra rical ve nisanın varis yani akrabasının gerek az gerek çok neden ibaret ise malından muayyen hisseye müstehik bulunacakları beyan buyurularak adet-i kadimenin külliyyen duçar-ı tağayyür olacağı ilan olundu ise de hisseleri tayin buyrulmadı. O zaman terike taksim ve tefrik edilmeyip siham ve müstehiklerin tayini hakkında zuhur edecek emri sübhaniye intizar olunuyordu. Pek çok geçmeksizin nihayet hicret-i seniyyenin üçüncü senesi şevvalinden sonra hisseler ve müstehikler sureti kat'iyede beyan ve ba'dema hiçbir varis için vasiyet caiz olamayacağı ilan buyruldu. Varis ile muris beyninde mevcut cüz'iyet ünsiyyet şefkat, muavenet, nusret ve daha başka mebna-yı medeniyet birçok hikmetler üzerine mü-

esses olan usul-i tevrîs ile ahkâm-ı vasaya beyne'l-İslâm bu suretle takarrur etmiştir.

Binaenaleyh bir ademin vefatıyla ihtiyacı munkatı' olan emval bu usul mucibince akraba-i taalukatından ber-hayat olanlara intikal eder ve onlar da bila ihtiyar malik olurlar. Şurası malum olmalıdır ki mevt, meyyitin hal-i hayatında mutasarrıf ve vazı'u'l-yed olduğu cemi' emvalinden ihtiyacını kesmez çünkü mevt bir acz-i halisidir. İhtiyaca münafi olamaz. Ba'del-irtihal muhtaç olduğu cihete terikesinden mikdar-ı kâfi meyyitin mülkü olmak üzere sarf olunur. Tekfin, techiz mesarifi tesviye-i düyun, tenfiz-i vasiyet gibi.

Çünkü insan hayatında libas ve meskene muhtaç olduğu gibi mematında da muhtaçtır. Kezalik, azab-ı ahiretten kurtulmak için dünyada iken borcunu ödemeye nasıl muhtac ise öldükten sonra da muhtactır. Yine emvalinin bir miktarını sağlığında hayrata sarf ve tasarrufla nail-i mesûbât olmaya ihtiyacı gibi mukteza-yı beşeriyet olarak vaki olan kusurunu telafi ve tedarike irtihalinden sonra da muhtaçtır.

Binaenaleyh sülüsünü tecavüzle varise mazarrat etmeyecek surette maldan bir miktarında ba'de'l-mevt tasarrufu nafiz olur.

İfadât-ı sabıkadan müstebân olduğu üzere emval ve hukuka ba'del mevt taalluk eden ahkâm üç kısımdır. Çünkü meyyitin mukaddemen vazı'u'l-yed olduğu metrukâtına taalluk eden hak ya müteveffanın hayatında hakk-ı abd olarak vacib ve lazim olmuştur; ya böyle değildir.

Birinci kısım deyn ve ecel-i deyn gibi zimmete yahut vedâi' ve mağsubun reddi gibi a'yâna taalluk eden haklar olup Ahkâm-ı Mecelle'de beyan olunmuştur.

İkinci kısım gelince o da iki nev'idir. Zira ba'del mevt vacip ve sabit olacak hakkın vücup ve lüzumu ya meyyitin hal-i hayatındaki tasarruf-i kavlisine mevkufdur ya değildir.

Nev-i evvel kitabü'l-vasayâda nev'i sani ilm-i feraizde bahs ve beyan olunur.

Şu halde evvelen ahkâm-ı hayatiyeye şebih olan vasayâdan saniyen feraizden bahs olunmak icab eder. Ve billahi't-tevfik.

KİTABÜ'L-VASAYA BİR MUKADDİME İLE İKİ BAB VE BİR HATİMEYİ HAVİDİR

Mukaddime vasiyetin taksim ve ta'rifi ve ba'zı ıstılahat-ı fihriyye beyanındadır.

1. Madde:

Vasiyet ve îsâ ikisi bir manaya olup ikiye munkasımdır.

Birincisi: Bir adem kendi malına vefatından sonra ahara teberru tarihiyle malik etmektir. Buna “vasiyet bi'l-mâl” denir.

İkincisi: Bir kimsenin diğer birine kendi vefat ettikten sonra malı ve küçük çocuklarının tesviye-i umuru hususunda tefviz-i tasarruf etmesidir. Buna da “vasiyet bi't-tasarruf” denir.

2. Madde:

Musi, vasiyet eden adem ki meyyitdir.

3. Madde:

Musa bih, vasiyet olunan şey ki ayn yahut menfaatten ibarettir. Buna da vasiyet denir. Binaenaleyh vasiyet lafzı hem musa bih hem isâ, manasında isti'mal olunur bir lafz-ı müşterekdir. İsâ' manasında çok kullanılır.

4. Madde:

Musa leh, kendi için vasiyet olunan ve musa bihe müstehak olan ademdir.

5. Madde:

Musa İleyh, kendisine tasarruf tefviz olunan kimsedir. Bu ademe vasi de denilir.

6. Madde:

Vesaya vasilik demektir.

BAB-I EVVEL

VASİYET Bİ'L-MAL HAKKINDADIR

7. Madde:

Vasiyetin sebebi dünyada hayır ile yâd olunmak ahirette derecât-ı ulyaya nail olmaktır.

8. Madde:

Rüknü, falana şu kadar şeyi veya filan şeyi vasiyet ettim demek ve buna mümasil bir söz söylemektir. Dili tutulan ademin işaretiyle vasiyet sahih olmaz. Fakat mevtine kadar yahut bir sene miktarı bu tutukluk imtidad ederek işareti işaret-i ma'hude halini alır ise o vakit ahras hükmünde olarak muteber olur. Binaenaleyh bir kimse marazının şiddetinden ve kemal-ı za'fından söylemeye takatı yok lakin aklı başında iken şu yolda vasiyet ettiğimi deyn-i ademe başıyla et diye işaret edip söylemeye kadir olmaksızın musırren vefat etse bu vasiyet sahih olur.

9. Madde:

Vasiyetin şartı yedir.

Birincisi: Musinin teberru ve temlike ehil olmasıdır. Binaenaleyh memlûkun, mecnunun, ma'tuhun, bil-küllîye akli zail olan marizin, sağîrin vasiyeti sahih olmaz.

Fakat sağîr-i mümeyyiz techiz ve defni hakkında vasiyet ederse istihsanen caiz olur.

İkincisi: Musa bihin deyn ile müstağrak olmamasıdır. Terikesi duyunundan artmayan ademin vasiyeti nafiz olmaz.

Üçüncüsü: Musa leh vasiyet zamanında hakikaten yahut cenin gibi takdiren ber-hayat olmaktır. Cenin gerek musa leh ve gerek musa bih olsun vakt-i vasiyetten itibaren altı aydan ekal bir müddette doğması şarttır.

Dördüncüsü: Musa leh musiyi bi'l-mübaşere katl etmiş bâliğ olmamaktır. Katil bâliğ-i mübaşir olduktan sonra katli gerek amden ve gerek hataen vaki olsun hakkında vasiyet sahih olmaz. Eğerçi mübaşir değil, mütesebbib ise sahih olur.

Beşincisi: Musa leh musiyi ba'del vefat varis olmamaktır. Musa lehin varis olup olmaması için vakt-i temlik nazar-ı itibare alındığı cihetle hin-i vasiyette musa leh varis ba'del vefat gayra varis olsa vasiyet sahih ve aksi halinde sahih değildir.

Mesela, oğlu olmayan bir adem biraderine bir mal vasiyet edip ba'dehu bir oğlu dünyaya gelse vasiyet sahih olur. Lakin mahdumu hayatta iken vasiyet edip de sonra vefat ederek biraderi varis olsa sahih olmaz. Marizin varise deyn ikrarı bunun aksinedir.

Altıncısı: Musa bih musinin vefatından sonra akitlerden biriyle temlik kabil bir şeyi almaktır.

Bahçesinde hasıl olacak meyveyi vasiyet sahihtir. Zira hal-i hayatta akd-i muamele ile temlik caizdir. Lakin zaman-ı vasiyette kuzilaci olmayan koyunlardan doğacak kuzularını vasiyet sahih olmaz. Çünkü hayatında ukuddan bir akid ile temlik mümkün değildir.

Yedincisi: Musinin vefatından sonra malının sülûsi musa bihe müsait olmaktır. Sülûsten fazla hakkında vasiyet nafiz olmaz. Sülûsün kifayet ve adem-i kifayetinde itibar yine vefattan sonrayadır.

10. Madde:

Musa lehin varis ve musa bihin sülûsden fazla olmaması gibi mücerred vereseyi zarar ve ezadan vikaye ve dâinin hakkını muhafaza için itibar edilen şartlar mevcut olmadığı surette verese veya dâin razı olsalar vasiyet nafiz olur.

Binaenaleyh bu şartların ba'zısı vasiyetin sıhhati bazısı da nefazının şartıdır. Bunda icazet veren dâin ve varisin sağir olmaması tasarrufat-

kavliyyeye ehil olması ve icazetin musinin vefatından sonra vaki olmuş bulunması lazımdır.

Kable'l-vefat icazet muteber olmadığı gibi ba'del-vefat verdiği icazetten hiçbir varis ve dâin dönemez. Zira "sakıt avdet etmez." Verese ve dâinlerden bazısı razı olsa hissesi miktarı nafiz olur.

11. Madde:

Vasiyetin hükmü musa lehe musa bihin milk-i cedit olmasıdır. Hatta musa bih cariyeye olsa hamil ise vaz-ı hamlden değil ise bir hayız görmeden o cariyeyi musa leh istifraş edemez. Kezalik musa leh musa bihi ayb sebebiyle red edemez.

12. Madde:

Vasiyet kendisine taalluk eden hüküm-i şer'i itibariyle dört kısımdır:

a- Duyun-i mechule, redd-i vedî'a, keffarat, hac, zekat, fidye-i salat ve siyam hususundaki vasiyet vacib.

b- Ecanib ve akaribinden zengin olanlara vasiyet mübah;

c- Ehl-i fisk ve maasiye vasiyet mekruh;

d- Verese ğani ve yahut hisse-i irsiyyeleriyle müstağni oldukları surette malının sülüsünden biraz noksanını fukaraya vasiyet menduptur.

Verese fakir ve mirasla müstağni olmayacaklar ise vacip olmayan vasiyeti terk evladır.

Veresenin ğani yahut miras ile müstağni olabilmeleri vasiyet çıktıktan sonra her birinin hissesine dört bin dirhem isabet etmeye vabestedir. Bu dirhem "vezn-i seb'a" namıyla maruf olan dirhem-i şer'idir.

Mecidiye yirmi kuruş hesabıyla takriben on bin kuruş tutar. Çünkü dirhem-i şer'i on dört ve dirhem-i örfi on altı kırattan ibaret olup mecidiye de vasati olarak yedi dirhem-i örfi itibar edilebileceğine binaen $(4000 \times 14 : 16 : 7 \times 20 = 10.000)$ olur.

13. Madde:

Vasiyet ancak musinin mevtiyle lazım ve musa lehin kabulüyle tamam olur. Binaenaleyh musa hayatında vasiyetinden kavlen veya fiilen rucu edebilir. Rucu-i kavli: "vasiyetten rucu ettim" demek veya bu manayı açıktan ifade eder bir söz söylemek ile olur. Rucu-i fiili kumaşı biçip dikmek gibi mağsubtan malikin hakkını kat' edecek bir fiile tasaddi etmek yahut ebniye inşası gibi musa bihde teslime mani bir ziyade vücuda getirmek yahut bey' gibi musa bihden mülkünü izale etmekle olur.

Bir kimse vasiyet ettiği bir malı satsa sonra satın alsın yahut hibe etse ba'dehu rucu etse vasiyetten rucu etmiş olur. Lakin musa bih olan bir libası

yıkamak, vasiyetim yok diye inkâr etmek yahut vasiyetlerimi teh'ir ettim demek rucu değildir. "Vasiyetim batıldır" yahut "terk ettim" demek rucu ad-dolunur. Kezalik "Zeyd'e olan vasiyetim Amr'adır" derse evvelki vasiyetten rucu etmiş olur ve Amr musa leh olarak ikinci bir vasiyet tahakkuk eder.

14. Madde:

Vasiyetin hükmünün sübutu musinin vefatından sonra olacağından kable'l mevt musa leh in red ve kabulü batıldır.

15. Madde:

Musa leh musa bihe mülk-i cedid olmak üzere malik olacağından ve hiçbir kimse bir kimseye rızası olmayarak mülk isbatına salahiyettâr olması mukarrer bulunduğundan musa bih musa leh in mülküne ancak kabul ile dahil olur. Fakat musinin vefatından sonra musa leh dahi red ve kabul etmeksizin vefat ederse musa bih musa leh in veresesinin malı olur.

16. Madde:

Hakikaten yahut evvelen musi ve ba'dehu musa leh in mevte suretinde olduğu gibi delaleten kabul tahakkuk ittiğinde vasiyetin hükmü olan mülk sabit olur, teberruat-ı sairede olduğu gibi kabza bunda lüzum yoktur. Kabû-lün lüzumu musa leh bi's-şahs muayyen ve kabulü mümkün olduğu takdircedir. Amma muayyen olmaz yahut kabulü mümkün değilse kabule lüzum yoktur. Mutlaka fukaraya, mesalih-i mescide, hacca, gazaya, cenine vasiyet gibi.

17. Madde:

Müslimin müslime, gayri müslimin gayri müslime vasiyeti sahih olduğu gibi, müslimin gayri müslime, gayri müslimin müslime de vasiyeti sahih olur. Lakin müslimin gayri müslime vasiyetinde gayri müslim dar-ı harbte sakın ehl-i harb ve mürted olmaması şarttır.

18. Madde:

Tebea-i gayri müslimenin vasiyeti dört kısımdır:

- a- Ya hem kendi mezhebince ve şer'an masiyet olur, yahut
- b- Her ikisine nazaran ibadet olur yahut,
- c- Şer'an masiyet mezhebince ibadet yahut,
- d- Bunun aksi olur.

Birinci ve dördüncü kısımlarda muayyen ademler zikrolunmuş ise onlara temlik olmak üzere sahih olur, değilse sahih olmaz. İkinci ve üçüncü kısımlarda mutlaka sahih olur.

19. Madde:

Bir adem malik olduğu hayvanın veya cariyesinin karnındaki haml ve ceninini müstesna tutarak yalnız anasını vasiyet etse sahih olur. Zira “kendi başına akdi sahih olan şeyin istisnası da sahih olması” kaide-i mukarraradır. Yalnız haml ve ceninin vasiyet edilmesi caiz olacağı yukarıda beyan olunan şeraitten müsteban olduğu cihetle vasiyet de istisnası da sahih olmak icab eder.

20. Madde:

Haml istisna edildiği halde -musinin vefatından sonra musa lehine kabulü ve terikenin taksiminden evvel musa biha doğursa eğerci anasıyla yavrusunun kıymeti sülüsü tecavüz etmez ise ikisi de musa lehindedir. Tecavüz ederse evvelen anasından saniyen yavrusundan ikmal etmek üzere sülüs miktarını alabilir, fazlası veresindedir. Eğerci viladet taksim ve kabulden sonra olur ise her ikisi de musa lehindedir.

21. Madde:

Vasiyetin şartta taliki caizdir. Binaenaleyh bir mariz; “Şu hastalıktan vefat edersem şu kadar kuruş falan cihete vasiyetim olsun” dese badehu o hastalıktan şifayâb olsa vasiyetin hükmü kalmaz. Kezalik dâin medyuna hitaben; “Ben vefat ettiğimde sen bana olan borcundan beri ol” dese bu sözü vasiyet olduğu için sahih olur. İbra olsa sahih olmazdı. Zira ibranın şart-ı gayr-ı vakıa ta’liki sahih değildir. Bu surette; “Sen öldüğünde beri ol” dese bu sözün vasiyete ihtimali olmadığı için ibra ve gayr-i sahih olur.

Lakin hal-i marazında ettiği vasiyette böyle talik’a dair bir şeyi söylemeyip mutlak olarak vasiyet ettikten sonra kesb-i afiyet ile birçok seneler ber-hayat kalsa vasiyete hâlel gelmez.

22. Madde:

Musa bihin meçhul olması vasiyetin sıhhatine mani değildir. Yalnız o meçhulü veresinin beyan etmesi lazımdır. Az-çok kıymetli bir şeyi beyan edip musa lehe teslim etmek üzere vereseye cebr olunur. Meçhulu vasiyet; “Malın bazısını yahut bir miktarını vasiyet ettim” demek gibidir.

23. Madde:

Musa lehine vasiyette mezkûr olmaması vasiyetin sıhhatine mani olmaz, fukaraya sarf olunur.

Mesela, “Malın şu kadarını vasiyet ettim” dese de fazla söz söylemese vasiyet sahih olur ve musa bih fukaraya verilir. “Malın sülüsünü hayrata vasiyet ettim” dese köprü ve mescid binasına ve talebe-i ulûma sarf olunur.

24. Madde:

Musa lehine bi’ş-şahs tayin olunmamış “Yalnız fukaraya” diyerek cinsi

beyan olunmuş ise bu mekule musa lehin bazı kayıt ile tahsisine itibar yoktur.

Mesela, "Fılan belde veya mahallenin fukarasına" diye vasiyet etse başka mahallenin fukarasına sarf caiz olur. Fakat o mevkiin fukarasına sarf olunmak efdaldır.

Kezalik, huccacın fukarasına dense, askerın fukarasına ve diğerk fakire sarf olunabilir.

25. Madde:

İhtiyaç manasını muş'ir bir vasıf zikriyle tarif olunan musa lehler gayr-ı mahsur olurlar ise ağniyaları vasiyete dahil olmaz.

Mesela, mahbuslara, yetimlere, borçlulara, kötürümlere diye vasiyette bunların ağniyası dahil olmaz.

Fakat mesela, "Mekke mücavirlerine" der ve bunlarda mahsur ve ma'dûd kimse olurlar ise ağniya ve fukarasına ale's-seviye tevzi' olunur. Yüz neferden ziyade olan kavm, kavm-i ğayr-i mahsurdur. (mecelle, 1646) Keza fi'l-Bahr fi vasiyyeti'l-ekârib.

26. Madde:

Falan mahallenin delikanlılarına yahut falan esnafa ta'biri gibi ihtiyaç ifade etmeyen bir lafız ile tarif olunur ve anlarda gayr-i mahsur olurlar ise vasiyet batıl olur.

27. Madde:

Komşuya vasiyet musinin evine muttasıl olan komşuya haml olunur ve bunda malik sakin, erkek, kadın, müslim, gayr-i müslim, sağır, kebir dahil olur. Lakin bunlar gayri mahsur iseler muhtaç olanlarına verilir.

28. Madde:

Falanın evladına diye vasiyette o ademin sulbî evladının zukur ve inasına musavât üzere, "Veresesine" dediğı takdirce ikili birli tevzi' olunur.

29. Madde:

"Malımın mesela, sülüsünü mescide vasiyet ettim" dese sahih olur. Fakat "Mescide sarf olunmak üzere vasiyet ettim" demek evladır. Bu surette musa bih mescidin kandiline mesarif-i tenviriye ve ta'miriyesine sarf olunur; tezyinatına sarf olunmaz. Fakat mescid eğerci Mısru'l-Kahire'nin Camiu'l-Ezher'i gibi mesken talebe ve me'va-yı fukara ise onlara sarf olunmalıdır.

30. Madde:

Ma'dum olan musa leh bir şeye müstehik olmaz. Binaenaleyh, "Falan ve falana sülüsümü vasiyet ettim" dediğinde bunlardan birinin zaman-ı vasi-

yette vefat etmiş bulunduğu zahir olsa sülüsün mecmuunu ber-hayat olana vasiyet etmiş olur. Fakat icab-ı vasiyet sahih olduktan sonra musa lehlerden birinin istihkaka ehliyeti zail olarak vasiyetten çıksa kendisine isabet edecek hissede vasiyetten hariç olup diğer müstehik ancak kendi hissesini alabilir. Mesela, sülüs-i mal muayyen iki ademe vasiyet olduktan sonra bunlardan biri musiden evvel vefat etse hayatta olan ancak sülüsünün nısfına müstehik olabilir. Kezalik, ecnebi ile varise vasiyet olunan meblağ-ı malumun, yalnız nısfı ecnebinindir.

Hülasa bir musa leh eğerçi vasiyete dahil olduktan sonra fıkdan-ı şart ve yahut zeval-i ehliyetten dolayı vasiyetten çıkar ise diğer musa leh hakkında ziyadeyi mucib olmaz.

Ve eğer esasen ehliyet mefkud olduğu için vasiyete dahil olmamış ise musa bihin tamamı diğer musa lehin olur. Mesela, “Zeyd ile duvara meblağ-ı ma'lumu vasiyet ettim” dediğinde meblağ-ı mezkûrun cümlesini Zeyd'e verilir. Lakin “Zeyd ile -ben öldüğümde fakir bulunur ise- Amr'a şu kadar kuruş vasiyet ettim” dediği halde musinin vefatında Amr ğani bulunsa Zeyd musa bihin nısfına müstehak olur.

31. Madde:

Mevâdd-ı ânifede olduğu gibi musa lehler muayyen ademler ise icabın sıhhatinde itibar zaman-ı vasiyete, muayyen değiller ise musinin vefatı zamanıdır.

32. Madde:

Musa bihin hisse-i şayia veya mal-ı müşterekten muayyen bir miktar olması vasiyetin sıhhatına mani değildir. Binaenaleyh müşterek haneden muayyen bir odanın vasiyeti caiz olur da musinin vefatından sonra hane taksim olunduğunda o oda musinin hissesine isabet eder ise musa lehe verilir. İsbet etmezse; isabet eden diğer kısımdan o odaya bi'l-mesaha müsavi bir miktar verilir. Bu surette vaki olan ikrarın hükmü de aynı böyledir.

33. Madde:

Musa leh müteaddid olduğunda her birine verilecek hisse hakikaten yahut takdiren tayin edilmemiş ise müsavat üzere ve hisse beyan olunduğu surette sehimlerin mecmuu sülüsü tecavüz etmez ise hisseleri nisbetinde taksim olunur. Mecmu-ı sihamın sülüsü tecavüzünde bi'z-zarure sülüsten fazla hakkında verese razı olmadıkça vasiyet nafiz olmayacağından musa lehler yalnız sülüse müstehik olacakları malumdur. Fakat bu sülüsün tevzii tafsile muhtaçtır.” Şöyle ki:

Musa lehlerden her birinin hissesi sülüs ile rub' yahut sülüs ile sūdüs gibi sülüsü tecavüz etmezse sülüs-i mal her birine vasiyette mezkûr hisse nisbetinde ve eğer tecavüz eder ise ale's-seviye taksim olunur. Mesela: Bir

sülüs Zeyd'e ve diğer bir sülüs de Amr'a vasiyet olursa verese ziyadesine razı olmadıkça yalnız bir sülüs bi hükmi'n-nisbe münasefeten taksim olunur.

Birine sülüs diğerine sūdüs tayin olunduğunda sülüsün sūdüsü, sūdüs sahibine sülüsani sülüs sahibine verilir zira $1/3 \ 1/6 = 2/6 \ 1/6$ ifadesinde suretlerin yekunu üçe bâliğ olduğundan sülüsün üçte ikisi sülüse, biri sūdüse ait olur.

Ama "Zeyd'e sülüs, Amr'a mecmu-ı mal" der ise sülüs münasefeten taksim edilir. Çünkü sülüsten fazla hakkında vasiyet nafiz olmayacağından yalnız bir sülüs iki ademe vasiyet edilmiş gibi olmuştur.

Birine sülüs diğerine nısf tabirinde yine böylece tasnif edilir. Tafsilat-ı mezkûrede ancak sülüs, rubu', nısf ve bunlara mümasil cüz-i şayi hakkında caridir. Derahim-i mürsele yani "Şu kadar kuruş falana, şu kadar kuruş falana" suretinde vaki olan vasiyetlerde musa bihlerin yekünü sülüsü tecavüz ettiği; verese dahi rıza göstermediği halde vasiyet yine sülüs hakkında muteber olur ise de sülüs musa lehlere mutlaka nisbet üzere taksim olunur. Yani ziyade para vasiyet olunan musa lehe ziyade, az para vasiyet olunana azlığı nisbetinde az vermek lazım gelir.

Mesela, Zeyd'e otuz, Amr'a altmış lira vasiyette terike doksan lira çıksa Zeyd'e on, Amr'a yirmi lira vermek icab eder. Zira Zeyd'e ait olan otuz lira doksan liradan ibaret olan hisseler yekûnunun sülüsü ve Amr'a raci' olan altmış lira ise doksanın sülüsani olduğu cihetle terikenin sülüsü olan otuz liranın sülüsü olmak üzere on lira Zeyd'e, sülüsani olmak üzere yirmi lira Amr'a verilmesi lazım gelir.

Umumi olarak diyebiliriz ki musa lehlerin her birine tahsis olunan paranın miktarı (d) terikenin sülüsü (h) ve hisselerin yekünü de (k) ile irae olduğu surette $\frac{hd}{k}=m$ ifadesi hasıl ve bu vechile taksim olunur.

k

$$30 \times 90 / 30 = 10, 30 \times 60 / 90 = 20$$

34. Madde:

Musa bihin ayn olması caiz olduğu gibi menfaat veya ğalle olması dahi caiz olur. Mesela müddet-i malume ve yahut ebeden bir hanenin süknasını veyahut bir hayvan ve kölenin isti'mali ve istihdamı ve yahut bunların ğallesini vasiyet sahihtir. Bu suretlerde haneye ve hayvana sülüs müsait ise musa lehe teslim olunur. Sülüs müsait değil ve bunlardan maada malı da yok ise hane eslasen taksim ve hayvan muhayee edilir. Ğalle, bir arsanın hasılat ve kirası ve bir hayvan veya kölenin ücreti ve bunlara mümasil olan şeylerdir.

35. Madde:

Musa leh bi'l-menfaat musa bihi icar edemez. Kezalik musa leh bi'l-

ğalle dahi istihdam ve intifa' edemez.

36. Madde:

Bir malın rakabesini yani kendisini bir ademe, menfaatini de diğer ademe vasiyet sahih olur ve musa leh bi'l-menfaat vefat ettiğinde mal musa leh bi'r-rakabeye verilir.

37. Madde:

Muhtelif cihetlere tahsis edilmiş birkaç vasiyet ictima' eder ve sülüs mal bunların umumuna kifayet etmez ise farz olan vasiyetlere evvelen sarf ve eğerçi artar ise farz olmayan vasiyetlere ondan sonra sarf olunabilir. Şayet vasiyetler hükmünce müsavi olur ise meyyitin vasiyette ibtida söylediğine evvelen sonra zikrettiğine ba'dema sarf olunur.

Yani bu suretteki tertib-i zikriye riayet olunur. Suret-i ulâda riayet olunmaz.

38. Madde:

Musa bih itibariyle vasiyet üç kısımdır.

Birincisi: Musiye mevcut ve muayyen bir mal ve sülüste müsait olmaktadır. Bunda musa leh muda' ve musa bih verese yahut vasinin yedinde vedia hükmündedir. Hatta bila teaddi telef olsa zaman lazım gelmez.

İkincisi: Musa bih sülüs, rubu' gibi bir cüz-i şayi' olmasıdır. Bunda da musa leh varis ile şerik hükmündedir. Onun için vasiyetten sonra musi biraz daha mal kazanıp ba'dehu vefat etse hin-i vefatında mevcut olan maldan musa leh hissesini alır. Verese; "Terikenin şu kadarı vasiyetten sonra hasıl olan maldır. Senin onda hissen yok diye musa lehe müdafa'a edemez.

Hatta musi vefatından sonra bir şeye malik olsa musa lehin o malda da hissesi olur.

Üçüncüsü: Musa bih, "Derahim-i mürsele" yani "falan mal" veya "şu kadar hisse" denmeyip "şu kadar kuruş" diye tayin olunmuş bulunmasıdır. Bunda musa leh "ğarim" yani "alacaklı" hükmündedir. Ba'de'l-vefat terikede o miktar nakid var ise musa lehe verilir. Yok ise deyn gibi terike satılıp tesviye olunur. Fakat bu deyn duyun-i saire gibi olmayıp evvelen deyn-i sıhhat, saniyen deyn-i maraz, salisen deyn-i vasiyet ifa ve duyun-i saire mecmuu maldan, deyn-i vasiyet ise sülüsten eda olunur.

39. Madde:

Hareminden başka varisi olmayan bir zat malının küllisini bir ademe vasiyet etse haremi icazet vermediği surette terikenin altıda biri hareminin, beşi musa lehin olur. Bu meselede vasiyet eden zevce olup terike hareminden zevcine kaldığı farz olursa terikenin sülüsü zevcin, sülüsani musa lehin olması lazım gelir. Çünkü musa leh evvela sülüsü alır ba'dehu taksime girer.

40. Madde:

"Beni falan kabristana falan zatın civarına defnedin" diye vasiyette mahalli mezkure nakil mesarif-i mucib olmaz ise riayet olunur. Lakin "Ha-neme defnedin" derse sahih olmaz.

41. Madde:

"Kitaplarımı benimle beraber defnedin" derse kitapların defni caiz olmaz. Fakat içinde kimsenin asla fehmedemeyeceği yahut diyanete ve cemiyet-i beşeriyeye muzır şeyler var ise o vakit defn olunmalıdır.

BABU'S-SÂNÎ

VASIYYET Bİ'T-TASARRUF VE VASİ HAKKINDADIR

42. Madde:

Vasiyet bi't-tasarruf icab ve kabul ile münakıd olur. "Bana vasi ol", "Ben öldükten sonra küçük çocuklarıma bakmayı taahhüt et", "Borcumu öde", "Vasiyetlerimi tenfiz et", "Sen benim vasimsin" demek ve bunlara mümasil bir söz söylemek icabdır.

43. Madde:

"Bana vasi olmak şartıyla sana yüz kuruş" dese o adem vasi ve şart batıl olur. Bu yüz kuruş vasi hakkında vasiyet olmuş olur da sülüsten itibar edilir. Kezalik "Vasiyetlerimi tenfiz için seni bin kuruşa isticâr ettim" derse ba'de'l-mevt icare batıl olacağından bu bin kuruş yine sülüsten itibar edilir. Bu sözüyle musi icab etmiş olur.

44. Madde:

İcabın kabule mukarin olması lazım değildir. Musa ileyhin bir müddet sonra hatta musinin vefatından sonra kabulü sahihtir.

45. Madde:

Kabul, musinin vefatından sonra vaki ise kabul ile, hayatında ise musinin vefatıyla vasiyet lazım olur. Binaenaleyh musinin icabından sonra musa ileyh sükut edip red ve kabul etmediği takdirce ba'de'l-mevt musa ileyh muhayyerdir. Dilerse kabul, dilerse red edebilir. Kabul ettikten sonra rucu' edemez. Lakin bu surette ba'de'l-vefat, "Reddettim" dedikten sonra kabul ettim dese kabulü sahih olur. Fakat, "Reddettim" deyince hakimu's-şer' burada infaz ile musa ileyhi vasiyetten ihraç ettikten sonra kabul edecek olursa sem' ve itibar edilmez.

46. Madde:

Musinin hayatında kabul vaki olduktan sonra musi rucu' edebildiği gibi musa ileyh dahi rucu' eder. Lakin rucu'undan musiyi haberdar etmesi şarttır. Hatta musa leh suret-i sâlifede musinin gıyabında rucu' edip haber-i

rucu' musiyeh vasil olmadan vefat eylerse rucu' sahih olmayıp musa ileyh vesayetten kurtulamaz.

47. Madde:

Kabul kavlen olduğu gibi fi'len de olabilir.

Mesela, musa ileyh lisanen kabul etmeksizin ba'de'l-vefat terikeden bir miktarını satsa vasiyet lazım ve bey' nafiz olur. Musa ileyh kendisinin vasi tayin olduğundan gerek haberdar olsun, gerek olmasın çünkü vesayet vekalet gibi ancak asilin hayatında sabit olan niyabet değildir. Belki veraset gibi hilafettir.

Verasetin subutu varisin varis olduğundan haberdar olmasına tevakkuf etmediği gibi vesayetin subutu da tevakkuf etmez.

48. Madde:

Musinin vasayasından bazısını tenfiz etmek verese için bir şeyi iştirâ etmek, müteveffanın borcunu ödemek gibi şeyler aynı terikeden bir şeyi satmak gibi hep kabul-i fi'lidir.

49. Madde:

Meyyitin malında vasinin tasarrufu nafiz olması vasînin velayete ehil olmasına yani âkıl bâliğ hür musi müslim ise müslim adil ve emin olmasına mütevakıftır. Eğerçi musi bu evsafı haiz olmayanlardan birine vasiyet ederse hakimu's-şer' bunları vesayatten ihraç ile diğer bir ehlini nasb eder.

50. Madde:

Velayete ehil olmayan vasiler hakimin ihracından mukaddem ehliyet kesb etseler sonra hakim ihrac edemez. Mesela, sabi vasi tayin olunup ba'dehu bâliğ olsa mücerred, "Vasiyet zamanında sen sabi idin" diye hin-i buluşunda hâkim azl edemez.

51. Madde:

Vasinin umuru vasiyeti icradan aczi sabit olur ise hakim bir vasi daha tayin ve ilave eder. Ve hiyaneti tahakkuk ederse azl eder. Lakin emin ve muktedir oldukça azl edemez.

52. Madde:

Vasinin taaddüdü caizdir. Vasi müteaddid ise (gerek ayrı ayrı tayin olunsunlar, gerek def'aten akd-i vahid ile vasi olsunlar) meyyitin malında münferiden tasarrufu caiz olmaz; diğerinin iznine mevkuf olur. Fakat techiz ve tekfin mesarifi, meyyitin hukuku hakkında mahkemede husumet, tıfl-ı sağırin muhtaç olduğu şeyleri iştirâ, tıfl için kabul-i hibe, muayyen vedianın reddi, muayyen vasiyetin tenfizi, telef olması me'mul olan malın bey'i, dö-külmüş, saçılmış malın cem'i, bey'-i fasidin reddi, terikenin hıfzı gibi mevaki-

ı zaruret bu hükümden müstesnadır.

53. Madde:

Müteaddid vasilerden biri hin-i vefatında ber-hayat olan vasiye yahut ahar bir ademe vasiyet eder ise hakim diğer vasi ilavesine lüzum yoktur. Eğerçi vasiyet etmemiş ise ahar bir vasi daha ilave eder.

54. Madde:

Meyyit vasi tayin etmediği surette hakim tayin eder. Meyyitin tayin ettiği vasiye, "vasi-yi muhtar" hakim tayin ettiğine, "vasi-yi mansub" denir.

55. Madde:

Vasi-yi muhtar, vefatında kendisine bir vasi tayin etse o vasi hem kendi terikesi hem meyyit olan terikesi hakkında vasi olur.

56. Madde:

Vasi gaib olan verese tarafından musa leh ile terikeyi iktisam etse caizdir. Hatta ba'de't-taksim vereseye ait olan mal vasinin yedinde bilâ teaddî telef olsa musa lehin aldığı malı taksim edeceğimiz demeye; musa lehe rucu'a hakları yoktur. Fakat musa leh tarafından vasi terikeyi iktisam etse sahih olmaz. Binaenaleyh vasi yedinde musa lehin sehmi telef olsa terikenin bakiyesinin sülüsünden musa leh hissesini alır. Şöyle ki terike-i bakiyenin aynı verese yedinde baki ise onlardan musa leh hakkını alır. Şayet helak olmuş ise vasi yahut vereseden hangisini isterse tazmin ettirir.

57. Madde:

Vasi bedel-i hac için tayin olunan meblağı terikeden aldıktan sonra kendi yedinde yahut hacca gidecek zatın yedinde bilâ teaddî telef olsa terike-i bakiyenin sülüsünden yine bir adem hacca gönderilir.

58. Madde:

"Ğurema" yani alacak sahiplerinin haberi olmaksızın vasi terikeden bir malı satsa bey'i sahih olur.

59. Madde:

Vasi sağirin terikeden hissesini satıp semeni yedinde telef olduktan sonra mebia müstehak zuhur etse vasi müşteriye zamin olduğu semeni sağirin malından alır. Sağir de vereseye rucu' eder.

60. Madde:

Vasi ahar diyara gidecek olur ise sağirin malını da beraber götürbildiği gibi mudarebe yahut bida'a veya vedî'a yahut sağirin deyni ve kendi deyni için rehin suretiyle ahara verilebilir.

61. Madde:

Vasi sağirin malını kendi deynine rehin verdiğiinde malı telef olur ise borcundan rehinin helakiyle sakıt olan mikdarı sağire zamin olur.

62. Madde:

Sağire ait olan hususta vasi-yi uhra bey' ve şira ve isti'cara tevkil edebilir.

63. Madde:

Vasi yetimin malını mudarebe suretiyle isti'mal edebilir. Lakin evvel emirde vasi kendi için mudarebe tarikiyle ticaret etmek üzere muameleye bed' ettiğiine işhad etmek şarttır. Eğerçi işhad etmemiş ise vasinin satın aldığı mal yetimin olur.

64. Madde:

Yetimin malını velev ıvaz mukabilinde olsa bile hibe edemez.

65. Madde:

Kârı yetime ait olmak şartıyla yetimin malıyla ticaret etmek üzere vasiye cebr olunmaz. Kendi arzusuyla ticaret ederse caizdir. Kârı nefesine ait olmak üzere ticaret ederse re'su'l-mâlı zamin olur. Kârı vasiye ait olarak yetimin onda hakkı olmaz ise de mezkûr kâr ile intifa' etmeyip tasadduk etmek üzere diyaneten emr olunur.

66. Madde:

Sağirin malını vasi kendi havayıcına sarf ettikten sonra, sarf ettiği mikdar-ı parayı yerine koysa zamandan kurtulamaz. Međer ki yetim bâliğ olup da vasi meblağ-ı mezkûru teslim ede yahut sağir için ona mukabil bir mal alıp da şahitlere: "Benim yetime şu kadar borcum vardır. İşte ona mukabil şu malı yetim için alıyorum" diye işhad eder ise o vakit zamandan beri olur.

67. Madde:

Tohum yetimden olmak üzere tarlasını vasinin ortak ziraat etmesi caiz değildir. Tohum vasi tarafından olduğu takdirce tarlanın başka surette idaresinden ortak eklemesi yetim hakkında hayırlı olur ise bu muzaraa o vakit caiz olur.

68. Madde:

Yetim hakkında hayırlı olmak şartıyla vasi yetimin medyunlarından havale kabul edebilir. Hayırlı olmak da muhalun aleyhin medyundan ğani ve muteber olmasıyla olur.

69. Madde:

Vasi yetimin parasını ahara ikraz edemez. Zira ikraz teberru' olduğu gibi vasi cebren karzın tahsiline de muktedir değildir. Bu kudret hakimde mevcut olduğu için hakim ikraz ettiği gibi ikraz ile tavsiye de emir de edebilir.

70. Madde:

Hakimin izni olmaksızın vasi yetimin parasını ikraz edip ba'dehu meblağ-ı mezkuru müstakrizden alamaz ise yetim buluştan sonra vasiye tazmin ettirir. Kezalik hakimin izinsiz bir adem kendi sağır veledinin parasını ikraz etse ba'dehu o para batsa babasına zaman lazım gelir.

71. Madde:

Vasinin ğabn-ı yesir ile bey'i caiz, ğabn-ı fahiş ile caiz değildir.

72. Madde:

Ğaib, bâliğin ve yetimin akardan başka emvalini vasi bey' edip semeni hıfz edebilir.

73. Madde:

Vasinin akarı bey'i caiz olması sekiz surettedir.

- 1- Diğerinden bir misli fazlaya bey' olması
- 2- Yetim nafakaya muhtaç olup akardan maada malı bulunmaması
- 3- Meyyitin borcu olup akarın bey'inden başka bir suretle teeddiye kabul olmaması
- 4- Terikede -"Falana şu kadar kuruş vasiyet olunması" gibi vasiyet-i mürsele olup da akarı bey' etmeksizin tenfizi mümkün olmaması
- 5- Akarın mesarifi varidatından fazla bulunması
- 6- Akar dükkan olup şeref ve kıymetten düşecekse zann-ı galip hasil olması
- 7- Akarı cebabireden birinin yed-i tağallubunda olup istihlas olunduktan sonra yine yed-i tağalluba geçmesinden havf olunması
- 8- Akar köhneleşip bey' olunmadığı takdirce tamir edilemeyip harab olacak bir hale gelmesi

74. Madde:

Vasi yetimin malını değerinden fazlaya sattıktan sonra ikale etse sahih olmaz.

75. Madde:

Sağirin alacağını tahsil için i'lam harcı davetiye bahası gibi ücret tari-kiyle ettiği mesarifi vasinin zamin olması lazım gelmez. Rüşvet suretiyle verdiği, zamin olur.

76. Madde:

Vasinin meyyit üzerinde aharın alacağı olduğunu ve terikeden bir şeyi “Falanındır” diye ikrarı sahih olmaz. Lakin mukır varis olursa hissesine aid olmak üzere sahih olur.

77. Madde:

Bir malı vasi “Falan ademindir” diye ikrar ettikten sonra “Sağirindir” diye dava etse mesmu' olmaz.

78. Madde:

Sağirin malında hakk-ı tasarruf evvelen pederinin sonra pederinin va-sisinin sonra pederinin vasisinin vasisinindir. Pederi vasi tayin etmediği hal-de vefat ederse hakk-ı tasarruf sağirin ceddinin yani babasının babasındır sonra ceddinin vasisinin ba'dehu ceddinin vasisinin vasisinindir. Eğerci bun-lar yok ise hakk-ı tasarruf hakim veya hakim tarafından tayin olunacak va-siye ait olur.

79. Madde:

Umur-i vesayeti meccanen ifa edecek bulunmaz ise hakim –ecr-i mislini tecavüz etmemek şartıyla– ücret takdir eder.

HATİME

VASİLERİN ŞHADETİ VE BAZI MESAİL-İ MÜTEFERRİKA HAKKINDADIR

80. Madde:

Gerek meyyitten intikal etmek üzere gerek ahar tarikle olsun bir mal için “Sağirin mülküdür” diye sağirin varislerinden iki vasi şahadet etse şahadetleri batıl olur. Kezalik bâliğ hakkında meyyitten intikal etmek üzere şahadetleri batıl olur. Lakin başka mal için şahadetleri sahih olur.

81. Madde:

Vasi olan Zeyd ile Amr, “Meyyit bizimle beraber Bekir'e vasiyet etti” di-ye şahadet ve Bekir de inkar etse şahadetleri lağv olur. Bu surette hakimin üçüncü bir vasi daha tayin etmesi vacip olur. Bu tayin olunan vasi bulun-dukça evvelki vasiler tasarruf edemez. Fakat Bekir de vasi olduğunu dava eder ise o vakit şahadetleri istihsanen caiz olur. Zira hakimi bir vasi intihab ve tayin külfetinden bu şahadetle azade etmiş ve üç tane vasi tahakkuk et-miş olur. Kezalik meyyitin iki oğlu, “Babamız Zeyd'i vasi etti diye şahadet Zeyd de inkar etse şahadetleri lağv olur.

82. Madde:

Vasi meyyitin vasiyetini kendi parasından tenfiz etse terikeden alır. Kezalik sağire libası yahut nafakayı kendi malından alır ise terikeye rucu' eder. Lakin "Bir surette rucu' etmek üzere alıyorum" diye işhad şarttır.

83. Madde:

Vasi yetimin malını sattıktan sonra daha fazla kıymetle talep zuhur etse hakim erbab-ı vukufa müracaat eder. Eğerçi erbab-ı vukuftan iki kimse "Bu malın değeri vasinin sattığı bahadan ibarettir, değeriyle satmış" derler ise fazla verene sem' ve itibar olunmaz.

84. Madde:

Hakimin tayin ettiği vasi meyyitin vasisi gibidir. Lakin sekiz surette değildir:

1- Hakimin vasisi menfaat zahire olsa bile nefsi için sağirin malından bir şeye iştirak edemez. Meyyitin vasisi menfaat zahire olmak şartıyla iştirak eder.

2- Vasiy-yi mansûb kendi lehinde şهادeti makbul olan akrabasına bir şeyi satamaz. Vasi-i muhtar satar.

3- Vasiy-yi mansûb hin-i tayininde hakim tarafından kabza izin tasrih edilmemiş ise sağirin akarını dava ve hükmettirdikten sonra izin olmadıkça müddeiye olan akarı kabz edemez. Vasiyy-i muhtar kabz eder.

4- Vasiy-yi mansûb sağiri hiçbir amel için icar edemez.

5- Vasiy-yi mansûbun vasisi umumi olmadıkça sağire vasi olmaz.

6- Vasiy-yi mansûbun vesayeti bir hususa tahsis olunsa o hususun gayride tasarrufu caiz olmaz.

7- Vasiy-yi mansûb adil ve muktedir olsa bile hakim azl edebilir.

8- Vasiy-yi mansûba ücret takdiri caizdir.

85. Madde:

Vasinin umur-ı vesayeti ifa esnasında yetimin malından hacet miktarı yemekliğine ve hayvanına binmekliğine mesağ vardır.

86. Madde:

Meyyit vasiden başka bir de nazır tayin etmiş ise nazırın re'yi olmadıkça vasinin tasarrufu caiz olmaz.

87. Madde:

Yetim müstaid ise Kur'an-ı Kerim ve ulum-u edebiye ta'limi için lazım gelen mesarifi sarfa vasi me'zundur. Sarf etmeye kabiliyetsiz ise üzerine va-

cip olan kıraati öğrenecek kadar sarfiyat yapabilir. Fazla yapamaz ve bu hususta ne lazım gelir ise ifa eder.

88. Madde:

Yetim bâliğ olduktan sonra vasi malı yedine teslim edip yetim de “Pederimin malından az çok hiçbir alacağım kalmadı vasiden aldım” diye işhad ettikten sonra vasinin aleyhinden terikeden olmak üzere bir mal dava etse davası istima’ olunur.

LÜGATÇE

-A-

A'yan: Gözler.

Acz-i halis: Tam acizlik.

Addolunmak: Sayılmak.

Ağniya: Zenginler.

Ahar-ı diyar: Başka diğer memleket.

Aharı: Diğer, başkası.

Ahkam-ı vasaya: Vasiyet hükümleri.

Ahras: Dilsiz.

Akar: Gelir getiren gayri menkul mal.

Akd-i vahid: Tek bir akit, sözleşme.

Aktar-ı hicaz: Hicaz toprakları, tarafı.

Ale's-seviye: Eşit, bir seviyede.

Alem: Dünya.

Amâde: Hazır.

Amden: Bilerek, kasıtlı.

Avdet: Dönmek.

Ayb: Kusur.

Ayn: Maddi değeri olan mal veya para.

Azl etmek: Birini görevden almak.

-B-

Ba'de'l-mevt: Ölümden sonra.

Ba'dema: Ondan sonra, bundan böyle.

Bâd ü heva: Heva ve heves, eğlence.

Baha: Bedel, tutar.

Bahs: Anlatılma.

Ba-husus: Özellikle, hele.

Baliğ: Yetişmiş, bedeni olgunluğa ulaşmış, ergin.

Ber-hayat: Yaşayan.

Berî: Sorumluluktan kurtulmuş.

Bey': Alış-veriş.

Beyan: Açıklama.

Bey-i fasid: Aslında değil de vasıflarında bozukluk, yanlışlık bulunan yani doğru olmayan akid.

Bi'l-mesaha: Genişlik bakımından.

Bi'l-mübaşere katletmiş: Bizzat öldürmüş.

Bi'z-zarure: Mecburen.

Bidaa: Kârın sermaye sahibine ait olması şartıyla sermaye vermek.

Bila teaddi: Hatası, kusuru olmaksızın.

-C-

Cebabire: Zalimler.

Cebr olunur: Zorlanır.

Ced: Dede.

Cedid: Yeni.

Cenin: Ana karnındaki çocuk.

Cidal: Mücadele.

Cüz-i şayi: Bilinen kısmı.

-D-

Dar-ı harb: Kafirlerin hakim olduğu ülke.

Dâin: Borca veren, alacaklı.

Def'aten: Tek seferde.

Delaleten: Yol göstererek, kılavuzluk ederek.

Deyn: Borç.

Duçar-ı tağayyür: Değişikliğe uğramak.

Duyun-ı mechule: Bilinmeyen, mechul borçlar.

Duyun-ı saire: Diğer borçlar.

-E-

Ebna: Çocuklar.

Ebniye inşası: Bina yapımı.

Ecânib: Yabancılar.

Ecr-i misil: Rayiç ücret.

Efdal: Daha üstün, iyi.

Eğerçi: ...ise de, her ne kadar, ...olsa da.

Ehl-i harb: Darül harp vatandaşı gayr-i müslimler.

Ekal: Daha az.

Ekarib: Akrabalar.

Emval: Mallar.

Eslasen: Üçte birer.

Evla: Daha iyi, daha üstün.

Evsaf: Özellikler, vasıflar.

-F-

Fehmetmek: Anlamak, kavramak.

Fıkdan: Yokluk.

Fidye-i salat ve siyam: Namaz ve oruç fidyesi.

Fukara: Fakirler.

-G-

Ğabn-i fahiş: Alışverişlerde aşırı aldanma.

Ğabn-i yesir: Alışverişlerde az aldanma.

Ğalle: Kira ve benzeri gelir.

Gayr-ı mahsur: Etrafı çevrilmemiş, kuşatılmamış, sayısız.

Gayz ve Adavet: Kin ve düşmanlık.

Ğanî: Zengin, ihtiyacı olmayan.

-H-

Haiz: Sahip, malik.

Hakimu's-şer': Davaları İslam'a göre çözen hakim, kadı.

Hakk-ı abd: Kul hakkı.

Hakk-ı rüchan: Üstünlük, tercih hakkı.

Halel: Zarar, bozukluk, eksiklik.

Hâl-i maraz: Hastalık hali.

Hasıl olmak: Meydana gelmek.

Hasılat: Gelirler, kazançlar.

Havayic: İhtiyaçlar.

Hayrat: Sevap için Allah yolunda yapılan iyilikler.

Hayvanat-ı saire: Diğer canlılar.

Hedef-i taarruz: Saldırı hedefi, noktası.

Helak: Yok olma.

Hıfz: Korumak.

Hilafet: Bir kimsenin yerine geçmek.

Hilkat: Yaratılış.

Hin-i vasiyet: Vasiyet anı.

Hisse-i irsiyye: Miras hissesi.

Hiss-i müdafa': Savunma duygusu.

Hizane: Hazine, kıymetli mücevherlerin saklandığı yer.

Huccac: Hacılar.

Husumet: Davacı olmak, muhakeme olmak.

-I-

Ivaz: Bedel, karşılık.

İztırari: Mecburiyet.

-İ-

İ'lam harcı: Mahkeme hükmünü bildiren resmi karar yazısı gideri.

İ'tidal: Uygun ve eşit olma.

İbra: Borçtan, sorumluluktan kurtulmak.

İbtida: Başlangıçta.

İcab-ı vasiyet: Vasiyet akdi için söylenen ilk söz.

İcar: Kiraya verme.

İcazet: Daha önceki tasarrufu onaylama.

İfâdât-ı sabıka: Geçen sözler.

İğtinam: Ganimet elde etmek.

İhrac: Çıkarmak.

İhraz etmek: Ele geçirmek.

İhtiyari: İsteyerek, iradeli olarak.

İhvan: Kardeşler.

İkale: Yapılan alış verişi her iki tarafın isteğiyle bozma.

İkraz: Borç vermek, ödünç vermek.

İktisam: Bölüşmek, paylaşmak.

İmtidat: Uzamak, uzayıp gitmek.

İnde'l-hace: İhtiyaç anında.

İntifa: Faydalanma.

İntihab: Seçmek.

İntizar: Ümit ederek beklemek.

İrae: Göstermek.

İsa: Vasi tayin etmek.

İsti'mal: Kullanmak.

İsticar: Kiraya tutmak.

İstifraş etmek: Cariyeyi kabullenmek.

İstihkak: Hak etmek.

İstila: Ele geçirmek, işgal etmek, el koymak.

İşhad: Şahit göstermek.

İştira: Satın almak.

İttihab: Karşılıksız, hibe yoluyla elde etmek.

İzmihlal: Yok olup gitmek.

-K-

Kable: Önce.

Kabul-i fi'li: Kabul ettiğini ifade eden davranış.

Kabz: Elde etmek, teslim almak.

Kâfi: Yeterli.

Kâfil: Kefil olan.

Kaide-i Mukarrere: Yerleşik karar.

Kat'etmek: Kesmek.

Kat'iyye: Kesin.

Kavm-i ğayr-i mahsur: Sınırlandırılmamış, etrafı kuşatılmamış toplum.

Kesb etmek: Kazanmak elde etmek.

Kesb-i afiyet: İyileşme.

Köhne: Eski, eskimiş, zamanı geçmiş.

Kuzilaci olmayan: Kısır.

Küllisi: Tamamı.

-L-

Lafz-ı müşterek: Birden fazla anlamda kullanılabilen kelime.

Lağv: Geçersiz, hükümsüz, batıl.

Libas: Elbise, giyecek.

-M-

- Ma'dûd:** Sayılı, belli, tane ile satılan mal.
Ma'dûm: Bulunmayan, yok olan, mevcut olmayan.
Ma'hude: Alışılmış olan.
Ma'tuh: Bunak, bunamış.
Maada: Dışında, başka.
Mağsub: Zorla alınmış mal.
Mahdum: Oğul, evlat.
Maişet: Geçim, nafaka.
Makul: Söz.
Malik: Mal sahibi.
Mani': Engel.
Maraz: Hastalık.
Mesarif-i tenviriye: Aydınlatma masrafları.
Masiyet: Günah.
Mazarrat: Zarar.
Me'mul: Umulan, ümit edilen, beklenen.
Me'va-yı fukara: Fakirlerin sığınağı.
Mebi': Akit mahalli, satıma konu olan mal veya menfaat.
Meblağ-ı malum: Belirli miktar.
Mebzul: Bol, çok bulunan.
Meccanen: Ücretsiz.
Mecmu'u: Tamamı.
Mechul: Kesin olarak bilinmeyen.
Medyun: Borçlu, vereceği bulunan.
Mefsedet: Bozukluk, fenalık.
Mehd: Beşik, yeryüzü.
Memat: Ölüm.
Memluk: Köle.
Mendub: Yapılması beğenilen, müstehap.
Mariz: Hasta.
Mesağ: Caiz.
Mesalih: Faydalı şeyler.
Mesarif: Masraflar.
Meskenet: Uyuşukluk, beceriksizlik.
Mesmu': Dinlenmesi.
Mesubat: Sevaplar.
Mevakı-ı zaruret: Zorunlu mevkiler, yerler.
Mevki: Bölge, yer.
Mevkuf: Geçerliliği başkasının onayına bağlı tasarruf.
Meyyit: Ölü.
Muaşeret: Sünnet dairesinde insanlarla iyi ilişki kurmak.
Muayyen: Belli.

Mucebince: Gereğince.

Mucib-i mücazat: İzin sebebi, sevaba sebep.

Muda': Emaneten kendisine bir şey bırakılan kimse.

Yedinde: Elinde.

Mudarebe: Bir taraftan sermaye diğer taraftan emek ile kurulan şirket, ortaklık.

Muhalun aleyh: Havaleyi üstlenen kimse.

Muhatara: Tehlike.

Muhayee: Pay edilmesi ve bölüşülmesi mümkün olmayan bir şeyi nöbetleşe kullanma.

Muhlifat: Geride bırakılan şeyler.

Mukaddem: Önce.

Mukaddemen: Öncelikle.

Mukarin: Yakın, bitişik.

Mukır: İkrar eden.

Musavat: Eşitlik.

Musır: Direnen, vaz geçmeyen, sözünden dönmeyen.

Mustağrak: Kaplanmış, dolu.

Muş'ir: Haber veren, bildiren, gösteren, işaret eden.

Muzaraa: Ziraat ortaklığı.

Muzır: Zararlı.

Mücavir: Komşu, yakınında oturan.

Müesses: Kurulu, kurulmuş.

Mümasil: Benzeyen, benzer, gibi.

Mümeyyiz: Temyiz çağında olan, yedi yaşına ulaşmış çocuk.

Münafî: Zıt, aykırı.

Münasefeten: Yarı yarıya.

Mürted: İslam'dan dönen, çıkan.

Müsaid: Uygun, elverişli.

Müsavi: Eşit, denk.

Müstaid: Kabiliyetli, müsaid.

Müstakriz: Borç eden, borçlu.

Müsteban: Açıklanmış, açığa çıkmış.

Müstehik olan: Hak kazanan.

Müstelzim: Gerekli.

Müşkilât: Zorluklar.

Müteaddit: Birden fazla.

Müteheyyi': Hazır.

Mütesebbib: Sebep olan.

-N-

Nafiz: Geçerli.

Nasb etmek: Tayin etmek, görevlendirmek.

Nazar-ı İtibar: Dikkate almak, önemsemek.

Nefer: Kişi.

Nev': Kısım.

Nısfı: Yarısı.

Nisbet-i istihkak: Hak oranı.

Niyabet: Vekillik.

-R-

Raci' olan: Dönen.

Rakabe: Çıplak mülkiyet.

Redd-i vedai': Emanetlerin iadesi.

Rehin: İpotek.

Re'su'l-mal: Ana para, sermaye.

Revabıt-ı ictimaiyye: Sosyal münasebetler.

Rub': Dörtte bir.

Rucu: Dönmek.

-S-

Sabi: Ergenliğe ulaşmamış küçük çocuk.

Sağir: Küçük.

Sakin: Yerleşmiş.

Salahiyet: Yetki.

Salife: Geçen, geçmiş.

Sarf olunur: Harcanır.

Sehim: Hisse.

Selûb-i hikmet: Kaldırma, yok etme, düşürme hikmeti.

Semen: Satılan şeyin fiyatı, tutarı.

Siham: Hisseler.

Sulbi: Kendi evladı.

Südüs: Altıda bir.

Sübut: Sabit olmak.

Sükna: Mesken hakkı.

Sülusanı: Üçte iki.

Sülüsünü tecavüz: Üçte birini aşması.

Şebih: Benzeyen, benzer.

Şerik: Ortak.

-Ş-

Şifâyâb: Şifa bulma, iyileşme.

Şira: Satın alma.

-T-

Ta'lik: Bağlı olmak.

Tafsil: Ayrıntılı açıklama.

Tafsilat-ı mesrude: Söylenen ayrıntılar.

Tagallub: Zorbalık, istila etmek, zorla musallat olmak.

Tahakkuk etmek: Gerçekleşmek.

Takarrür: Kararlaştırmak.

Taksim: Bölme.

Talebe-i Ulum: İlim öğrencileri.

Tasaddi: Bir işe başlamak.

Tasrih: Açıklama, açığa kavuşturma.

Tayin: Belirlemek.

Te'hir etmek: Geciktirmek.

Tebea: Vatandaş.

Teberruat-ı saire: Diğer bağışlar.

Techiz: Cenazenin yıkanmasından defnetmeye kadar yapılması gereken şeyler ve bunları tedarik etmek.

Teeddi: Eda etmek.

Tefrik: Ayırmak.

Tefviz: Birisine bırakma, havale etmek, yetkili kılmak.

Tehzib: Islah etmek, güzelleştirmek.

Tekfin: Kefenlenmesi.

Telef: Yok olmak, boş yere harcamak.

Temlik: Mal sahibi etmek.

Tenfiz-i vasiyet: Vasiyetin yerine getirilmesi.

Terike: Ölenin geride bıraktığı miras malı.

Terk: Bırakmak.

Terk-i hayat: Ölüm.

Tertib-i zikri: Anlatılan sıralama.

Tesadüf: Rastgele.

Tesviye-i duyun: Borçların ödenmesi.

Tesviye-i umur: İşlerin görülüp neticelendirilmesi.

Teşyid: Sağlamaştırma.

Tevakkuf: Durma, duraklama, eğlenip kalma.

Tevris: Varis kılmak, miras bırakmak.

Tevzi' etmek: Dağıtmak, bölüştürmek.

Tezyinat: Süsleme.

Tıfl: Küçük çocuk.

-U-

Uhra: Diğer, sair, başka.

Ulya: Üstün, yüce.

-V-

Vabeste: Bağlı.

Varidat: Gelir, kar.

Vasati: Ortalama.

Vaz-ı Haml: Doğurmak.

Vazı'u'l-yed: El koymak, sahip çıkmak, tasarruf etmek.

Vedia: Emanet, emanet bırakılan mal.

Vikaye: Koruma.

Viladet: Doğum.

-Y-

Yed: El.

-Z-

Zahir olsa: Ortaya çıksa.

Zail olan: Geçici olan, kaybolan, giden.

Zaman: Zararı karşılama, ödeme.

Zaman-ı vasiyet: Vasiyet anı, zamanı.

Zillet: Aşağılık, alçaklık.

Ziyade: Fazlalık.

Zuhur etmek: Ortaya çıkmak.

Zukur ve inas: Erkek ve kadınlar.

SONUÇ

Müderriş-mürşit geleneğinden gelen Şeyhzade Ahmed Ziya Efendi hicri 1291/miladi 1874 tarihinde Konya'da doğdu. İlk eğitimini dönemin Nakşibendiye Tarikatı Halidiye kolu mürşidi olan babası Muhammed Bahauddin Efendi'den aldı. Eğitimine amcası Hasan Kudsî Efendi'de devam ederek ilmî icazetini aldı. Eğitimini tamamlamak üzere İstanbul'a gitti.

İstanbul'dan döndükten sonra henüz genç sayılacak bir yaşta müderrişliğe başlayarak Paşa Dairesi'nde din ve fen ilimleri dersi verdi. Akli ve nakli ilimlerin birlikte verilmesi gerektiği görüşünü Paşa Dairesi'nde ve onun yerine ağabeyleriyle birlikte yeniden inşa ettirdiği İslah-ı Medaris-i İslamiyede uyguladı.

Ziya Efendi ağabeyleri ile birlikte babalarının döneminden itibaren ailece hizmet ettikleri müessesede medrese-tekke ayrılığını, birliğe dönüştürdü. 1909 yılında ağabeyleri ile birlikte Paşa Dairesi'nin yerine kurdukları İslah-ı Medaris ile de medrese-mektep ikiliğini ortadan kaldırıp eğitim ve öğretimde birliği sağlamaya yönelik önemli adımlar atarak başarılı bir örnek oluşturdu. Üniversite seviyesinde yapılan bu çalışma, günümüzde imam hatip liselerinin oluşumuna zemin hazırladı.

Kurumsal eğitim müesseselerini eğitim için zaruri gören Ziya Efendi, İslahı Medaris'in yayın organı olarak Meşrik-i İrfan matbaasını ve gazetesini kurdu. Matbaada pek çok eserler neşredildi. Gazete öğrencilerin yetişmesine katkı sağladı, bu gazetede öğrencilerin yazıları yayınlandı. Medrese eğitimi böylece halka da açıldı.

Ziya Efendi Konya'da açılan Mekteb-i Hukuk'ta da feraiz derslerine girdi. Arap ilim adamlarını hayrete düşüren Arapça eserler verdi. Beynelmîlel bir hukuk otoritesiydi. Arapça, Farsça ve Türkçe şiir yazacak derecede bu dillerin edebiyatlarına da vakıftı.

Ziya Efendi, etkisi günümüze kadar gelen Hacıveyiszade Mustafa Sabri Kurucu, Abdullah Tanrıkulu, Fahri Kulu, Ali Rıza Kudsî, İbrahim Hakkı Konyalı gibi pek çok alimin yetişmesinde etkili oldu. İslam hukuku merkezli eserler verdi. Yirmi kadar matbu eserinden kasideleriyle birlikte elimize ancak yedi tanesi ulaşabildi.

II. Meşrutiyetten bir müddet sonra ülkede yaşanan siyasi çalkantılar eğitimi de olumuz yönde etkiledi. 1917 yılında kapatılan İslah-ı Medaris, 1924 yılında Konya Belediyesi tarafından kamulaştırılarak yıkıldı.

Ziya Efendi, ülkede yaşanan iç kargaşanın artması üzerine 1920 yılının son aylarında Konya'dan ayrılıp Bozkır üzerinden ülkeyi terk etmek zorunda kaldı. Hicret ettiği Mekke'de de 1925 yılında vefat etti. Kabri, Cennetü'l-Ma'lâ'da Hz. Hatice validemizin kabrinin ayakucundadır.

Ziya Efendi Konya Hukuk Mektebinde ders olarak okutturup öğrencilerine imla ettirdiği "Emâli'l-Vesâyâ" adlı eseri, İslam Miras hukukunun vasiyetler konusunu kapsamaktadır. Eserin aslı Osmanlıcadır. Eseri sadeleştirilmeden latinize ederek aktardık. Eser Fıkhın Kanunlaştırma döneminde yazıldığı için kanun maddeleri sistematığı içerisinde ele alınmıştır. Mecelle-i Ahkam-ı Adliye üslubu hakimdir. Eser, kanunlaştırma sürecini devam ettiren özelliktedir.

Vasiyetle ilgili eser Ziya Efendi'nin, kanunlaştırma döneminden etkilendiğini gösterdiği gibi bu döneme katkı sağladığını da göstermektedir. Eseri Ömer Nasuhi Bilmen'in Hukuk-i İslamiye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu ile karşılaştırarak inceledik. Bilmen hocanın eserden istifade ettiği bazı örnekleri sanki doğrudan aktardığı görülmektedir.

Bir makale kapsamında yapılan bu çalışmanın, fıkıh kitaplarındaki vasiyet bölümleri ile vasiyet konusunda yapılmış müstakil çalışmalardan yararlanılarak geliştirilmesi, İslam Hukukunda vasiyetin miras hukukuyla bağlantısının daha net ortaya çıkarılıp, istifadesinin genelleştirilmesine katkıda bulunacaktır.

İSLAM AÇISINDAN EBEVEYNİN ÇOCUKLARI ÜZERİNDEKİ HAKLARI VEYA ÇOCUKLARIN EBEVEYNİNE KARŞI VAZİFELERİ

Prof. Dr. Saffet KÖSE*

Islamic View of Rights of Parents on Children or Duties of Children Towards Them

Changes in our present world, especially in our country, have produced nuclear families consisting of a mother and father and their children. It has obviously also brought together a lot of negative implications. The possibility of making a healthy bonding between the past and future has become weak at least as a result of lacking grandparents for the grandchildren. In addition to this the main disturbance is that the mother and father when they are old, wouldn't be able to find happiness with their children due to different kind of mindset and related lifestyle and metamorphosis (alienation) within environment. It is possible to observe those kind of problems in many families. The Qur'an al-Karim, the attitude of the Prophet and the intellectual endeavours of Islamic law developed within this framework, have touched upon strikingly very important issues regarding the relations of mother and father with their children in this respect. I have tried to examine these main aspects in this article.

Giriş

Günümüz dünyasındaki değişim, özellikle ülkemizde ana-baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile tipini ortaya çıkarmıştır. Bu durumun birçok olumsuzluğu beraberinde getirdiği ortadadır. En azından dede ve ninelerden mahrum kalan çocukların/torunların bundan etkilendiğini söylemek gerekir. Çünkü aile içindeki bireylerin çokluğuyla doğru orantılı olarak gelişen çocukların sosyalleşmesi noktasındaki zaafı inkâr etmek mümkün değildir. Toplumsal anlamdaki olumsuzluk da dede ve ninenin geleceğin mimarları olan genç nesle sıcak ilişkiler ağıyla aktaracağı kültürel değerlerle ilgili ortamın

---

* Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Ana Bilim Dalı, e-mail: saffetkose@selcuk.edu.tr